

Onkruid, verzameld *door Janrein van Oostrum*

Vooraf:

De Verrekijker is het verenigingsblad van de afdeling De Oude IJsselstreek van het IVN. Daarin zijn de volgende stukjes verschenen.

In de loop van de tijd heb ik her en der wat gegevens verzameld en in stukjes verwerkt in de hoop mijn medeleden daarmee een plezier te doen. Meer niet. Het bleek ondoenlijk om voor alle stukjes steeds weer toestemming te vragen. Bovendien was het gebruik niet commercieel en voor een beperkte groep mensen.

Dat verandert wat het laatste betreft wel als ze op de website belanden...

Want op verzoek heb ik nu de stukjes voor de website van de eerder genoemde verenigingsafdeling gebundeld.

Ik hoop dat je er plezier aan beleeft!

Mijn bronnen staan aan het einde vermeld.

De meeste getekende afbeeldingen zijn van Marietje Wenting, bijna alle foto's heb ik zelf gemaakt.

HONDSDRAF, GLECHOMA HEDERACEA

Het ganzenweitje van het dierenpark Anholter Schweiz zag helemaal lichtblauw met wat paarsrood. Ik vond het maar vreemd, had zoiets nog niet eerder gezien. De kleuren bleken veroorzaakt door een verbazend rijke bloei van een kleine kruipende plant die op zonnige plaatsen ook nog eens kleine roodbruin aangelopen bladeren vormt: Hondsdraf.

De geslachtsnaam *Glechoma* is ontstaan uit het Griekse woord *glechon*. Daarmee werd echter *Polei* (*Mentha pulegium*) aangeduid en dus niet onze *Hondsdraf*! *Polei* werd uiteindelijk in het geslacht *Mentha* (Munt) ingedeeld. De naam *Glechoma* viel toen vrij en Linnaeus vond deze wel geschikt voor het geslacht *Hondsdraf*. Anderen houden “*giecho*”, een Griekse munt, voor het basiswoord (naar de vorm van het blad?).

Omdat de groeiwijze wel lijkt op die van de *Klimop* (*Hedera*) kreeg de plant de soortnaam *hederacea*. *Hedera terrestris* (grondklimmer) was de naam van *Hondsdraf* voordat Linnaeus hem in *Glechoma* veranderde. De klim- en kruipeigenschap kom je vaak in volksnamen tegen!

In het Midden-Nederlands vinden we *Ive*, later *Aardveil*, *Ground-ivy* (E), *Erdefeu* of *Grundefeu* (D).

Familie

Hondsdrif behoort tot de lipbloemigen, zoals ook de Witte Dovenetel en Salie. De stengel van deze plantenfamilie is vierkant, wat er toe leidt, dat de bladstand kruisgewijs is. Als je de plant vanaf de top bekijkt vormen de hoofdnerfen van de bladeren een kruis.

De bloemen hebben een boven- en een onderlip en die zitten op een lange hals. Als je daaraan zuigt zit er soms nog nectar in. Ze hebben een interessant bestuivingsmechanisme onder de bovenlip, dat boven op de insektenkoppen klappt om stuifmeel af te geven of op te nemen. De onderlip heeft vaak een honingmerk dat de insekten naar de nectar leidt.

Volksnamen

De volksnaam *Melkzuiger* (Stellingwerf) heeft waarschijnlijk met een oudheidens gebruik te maken. De koe, die in het voorjaar het eerst buiten was, werd door een krans van Hondsdrif heen gemolken. Het volksgeloof wilde, dat de melkopbrengst in het komende seizoen dan hoog zou zijn. Ook was het vee zo het hele jaar beschermd tegen kwalijke invloeden. Als je de krans om de hals van de koe hing bereikte je overigens hetzelfde resultaat...

Er zijn nog veel meer volksnamen bekend. Een paar daarvan:

Weeskindertjes of *-kruipertjes*, *Weegbree (!)*, *Nachtschraal*, *Blauwe muur* en *Mologen* (alle op de Zeeuwse en Zuid-Hollandse eilanden) naast *Kruup deur den tuun*, *Galbloem* (Zutphen) en *Knikelblèden*, *Bruine grieten* en *Tongerbloem* (alle in Friesland).

Verbastering

De huidige naam *Hondsdrif* is een woordverbastering en heeft niets met honden of draven te maken. Een Oudhoogduits woord dat *gundreba* luidde ligt er aan ten grondslag. Het eerste deel van dit woord stamt van het oude woord *gund* of *gond*, dat wond, vocht of etter betekent, het tweede van *reba* of *rebe*, rank: een plant dus die ranken maakt en zwerende en etterende wonden kan genezen. Via namen als *gondref* en *gondraf* werd dit *Hondraf*, *Hondsdrif* en zelfs *Onderhave*. Alleen in Oost-Brabant vinden nog *Ondraaf*. Het is zelfs tot *Hoenderdarm* verbasterd, wat op Goeree gezegd werd. Dat was overigens een aanduiding voor alle

kruipende planten.

Geneeskraft vroeger

Hondsdrif speelde altijd al een grote rol in de volksgeneeskunst.

Bij de Germanen stond de plant in hoog aanzien. Men gebruikte de blaadjes om op zweren of wonden te leggen. Dat gebeurde hier in de vorige eeuw ook nog lang, in Dwingelo, Diever, Vledder en Giethoorn bijv., waar de plantjes *Oelken-*, *Uulken-* of *Oerkenblatties* genoemd werden. “Oelken” betekende daar aardgeesten, “ulken” zei men in de Achterhoek. Dit soort geesten (of kabouters) waren de mens en zijn woning goed gezind. De plant werd dan ook als een prettige huisgeest gezien. En genezing werd vroeger in verband gebracht met geesten...

In 1532 lezen we bij Otto Brunfels (D) dat de plant goed was bij ‘flyssende Augen’. Hij raadt hem trouwens ook aan bij fistels...

Men kookte ook een zg. “borstthee”. Daarvan was Hondsdrif het hoofdbestanddeel; en hij werd aangeprezen tegen hoest of verkoudheid.

Met acht andere kruiden deed men Hondsdrif in voorjaarssoepen die op Witte donderdag gegeten werden: een overblijfsel van een oud heidens gebruik om in het voorjaar allerlei groenten en kruiden te eten, die het lichaam van tijdens de winter opgehoopte kwalijke stoffen zouden moeten bevrijden.

Dodonaeus schrijft: “t Water of wijn daer *onderhave* in ghesoden is gheneest alle ghebreken des mondts en van de schamelycke vrouwelycke leden, oock de schorftheydt ende wijdighcydts des huyts.’ Het eerste ziektebeeld (ghebreken des mondts) refereert mogelijk aan een oude legende: Toen Petrus eens kiespijn had gaf Jezus hem de raad drie plantjes Hondsdrif te plukken en daarmee de pijnlijke plek te bestrijken om er zo vanaf te komen.

Ook in de officiële geneeskunde werd de plant aangewend, wat blijkt uit het feit dat ze zelfs in de apotheek bekend was als *Herba Hederae terrestris*.

Ook in Waterland zou de plant helpen tegen tegen ‘lopende’ ogen,

vandaar de naam *Zere ogenbloem*; die daar heden ten dage nog gebruikt wordt.

En dan nog een goede raad: draag rond de Walpurgisnacht (30-4/1-5) een krans van Hondsdraflaadjes bij je. Dan ben je in staat heksen te herkennen! Handig toch?

Geneeskraft nu

Zelfs tegenwoordig wordt de plant nog toegepast bij bloedspuwingen, diarree, astma, maag/darmcatharr en ter desinfectie. Bewezen inhoudsstoffen zijn glechomine, choline, hars, gom, kaliumnitraat en kiezel.

Op IVN-excursies heb je ongetwijfeld gehoord, dat je brandneteljeuk met Hondsdraf kunt verminderen...

Volgens Gerhard Leibold (D) kun je een geneeskrachtig sap maken door de hele planten uit te persen en dat bij luchtwegproblemen (3x daags 1 theelepel, onverdund) in te nemen.

Ook een tinctuur is mogelijk: 250 g Hondsdraf in 1l alcohol (60-70%). Daarvan zou je dan 2 à 3x per dag 15-20 druppels moeten innemen.

In de keuken

Hondsdraf heeft zo'n scherpe eigen smaak, dat je hem hoogstens als toekruid kunt gebruiken. Thuis doen we dat als we tomaten-groentesoep koken. Een paar meegekookte stengels geven dan een speciaal accent.

De gedroogde blaadjes leveren, eventueel gemengd met andere kruiden, een smakelijke en geurige thee (infusie). Neem 1 theelepel per kopje.

Gallen

Hondsdraf heeft ook belagers. In de tuin vond ik wollige bolletjes op het blad. Dat bleken gallen te zijn veroorzaakt door de **Hondsdrafbesjes-galwesp**. Ze leggen hun ei in het blad of de steel en de plant reageert met weefselaanmaak. Daarin leeft de **galmuggenlarve**. Als hij volwassen is vreet hij zich een weg naar buiten. Dan zie je alleen nog maar een gaatje in het bolletje.

KLEIN KRUISKRUID, SENECIO VULGARIS

Dit is een van die plantjes die iedereen meteen uittrekt. De pluusjes boezemen angst voor uitzaaien in en bloemetjes zijn niet opvallend. Echt onkruid dus, want je blijft er mee aan de gang.

Toch eens kijken of er iets leuks en interessant over te vinden is, dacht ik...

De naam

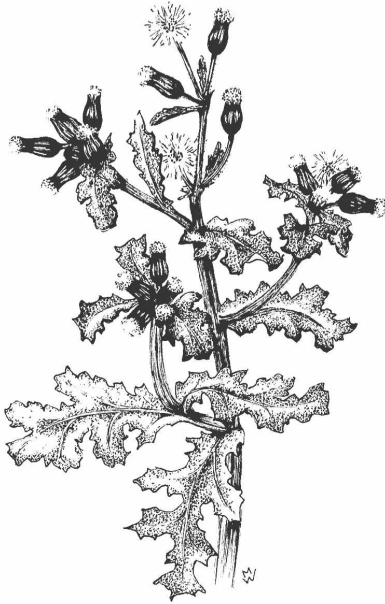
De geslachtsnaam *Senecio* is afkomstig van het Latijnse *senex*: grijsaard! Door het zaadpluis wekt de plant al gauw na de bloei een zilvergrijze indruk. Of zoals ene Fuchs het in oud-Nederlands al zei: *“een grow oft wit wolleken/ dat is ees oudts mans grow oft grijs hayr ghelijck”*.

De soortnaam - *vulgaris* - betekent “gewoon”. Het is een algemeen voorkomend plantje, dat overal opkomt: op net omgewerkte akkers en tuingronden, op composthoven en akkerland. Het is een lastige gast; elk jaar ontstaan er meerdere generaties, je blijft aan de gang.....

De Nederlandse naam ***kruiskruid*** zou te maken kunnen hebben met de kruisgewijze bladstand. Maar deze mening vindt niet veel bijval. Eerder denkt men dat hij ontstaan is uit een gehoorfout. Het Duitse *Kreuzkraut* zou op dezelfde manier ontstaan zijn: uit *Greiskraut*. Bij Heukels werd ooit over *grijskruid* gesproken en dit is waarschijnlijk ook een vertaling uit het Duits. Deze verbastering moet uit de vroege middeleeuwen dateren, want al in de elfde eeuw kom je *Kreuzkraut* tegen: in de *Codex Bonnensis*.

De naam *kruiswortel*, op vele plaatsen in ons land gebruikt, vinden we al bij Dodonaeus: *“Dit cruyt is hier te lande Grindtcruydt ende Cruyscruyt ende van sommige oock Cruyswortel gheheeten: in Hooch Duytschlant*

Creuzwurtz ende Grindtkraut". Andere namen zoals *kruisblad*, *pluisjes* (Zuid-Limburg), *kruiskesblad* (rondom Hulst), *pluiskruid* (Goeree) en *kruiswaortel* (Friesland). *knoppert*, (Achterhoek en het graafschap Zutphen) slaan op het knopvormige bloemhoofdje.

Kanariekruid, komt naast *vogeltjeskruid* voor: groenvoer voor kooivogels. Ook in andere landen. is het een gewaardeerd vogelvoeder, hetgeen blijkt uit de volksnamen *Vogelkraut* (Duitsland), *Canary seed* en *Chickenweed* (Engeland) en *Senecion des oiseaux* (Frankrijk). Dit *Senecion* houdt natuurlijk verband met de Latijnse naam *Senecio*. In (Zeeuws-)Vlaanderen en de eilanden ontstonden legio verbasteringen: van *sencioen*, tot *sentse of saense juin en sinksenkruid* en zelfs *eksuun* en *ekejuun* (Schouwen). In Engeland komen *Sencion* en *Sinsion* voor.

Interessant is de volksnaam *grindkruid* (al bij Dodonaeus: *Grindcruyt*). Grind was schurft! Dat kon je er dus mee bestrijden. Maar het gebruik van kruiskruid voor dit doel was hier te lande geheel onbekend! Trouwens, *duivekervel*, *knautia* en *ridderzuring* werden met dezelfde naam aangeduid!

Geneeskruid?

Men vertelde dat het sap goed was bij koortsrillingen en woedeaanvallen (gepaard gaande met een rood opgeblazen hoofd, wat men "dicken Kopf" noemde) en in het algemeen ter afkoeling van gezwollen lichaamsdelen. Het zou ook met het opgezwollen bloemhoofdje te maken kunnen hebben en zo met de *sympathie- of signatuurleer* om het sap ter genezing van verdikte ledematen of een gezwollen hoofd aan te wenden.

In de oudheid was het echt een gewaardeerd geneeskruid, dat men bij allerlei ziekten en kwalen aanwendde. Het sap en het blad werden als verkoelend middel gebruikt bij ontstekingen en gezwellen. Plinius ziet het haast als *universeel* middel!

In Waterland sprak men zelfs van *heidens wonderkruid*. Dit kan een verbastering van *wondkruid* zijn, maar zou ook ontstaan kunnen zijn omdat het in de oudheid immers als een universeel geneeskruid gold.

P. Nylandt schrijft: *‘Voor heete geswellen van het Fondament, ende schamelijcke Leden om de Wonden te heelen, voor Graveel ende Steen. Om de maendt-stonden te verwecken, ende voor Geel-sucht. Voor loopende Oogen. Voor pijn der Mage. Voor pijn in de Lenden en voor Podagra.’*

In Winschoten werd het plantje volgens Van Hall in de vorige eeuw nog als huismiddeltje gebruikt bij stuipen. Het uitgeperste sap van de verse plant werd dan op de polsen van het patiëntje gesmeerd. Ook werd het plantje vroeger wel in de wieg gelegd tegen beheksing van kleine kinderen.

Eetbaar?

Volgens Dodonaeus wel! Hij schrijft:

‘Cleyn Cruyscruyt wort hier in Nederlant met ander cruyden ghelijck salaet met olie en Edick (azijn) in de wintersche maenden gegeten: ende en is geen quade/ onliefflicke oft ongesonde spijse.’

Aan dit laatste twijfelt men nu echter sterk! Bij Gerhard Leibold vond ik: kruiskruid bevat stoffen, die bij foutieve dosering giftig zijn voor de lever... Volgens hem is de juiste dosis gezond voor de lever en helpt het kruid ook bij menstruatieklachten...

Tenslotte nog een aanvulling op het krantenartikel over **jacobskruiskruid**, (*Senecio jacobaea*) uit *“Giftige Planten”*:

Het jacobskruiskruid is heel algemeen en wordt vooral aan de voet van hekken, op braakliggende terreinen, in lichte bossen en aan de bosrand aangetroffen. Voor de mens is het volkomen ongevaarlijk, maar dieren

die er per ongeluk van eten, herkauwers vooral, kunnen er erg ziek van worden. Het giftige bestanddeel is *jacobine*, vergezeld van enkele andere, verwante stoffen. De vergiftigingsverschijnselen zijn: gebrek aan eetlust, steeds ergere verzwakking, verbleking van de slijmvliezen, geelzucht, verstopping en kolieken. Slachtoffers die er veel van binnen krijgen, sterven na enkele dagen.

En over klein kruiskruid:

De verwante soort *Senecio vulgaris*, die vaak als onkruid in tuinen groeit, heeft dezelfde schadelijke eigenschappen. Het moet dan ook ontraden worden dit aan konijnen te voeren of aan kippen, die gek op groene blaadjes zijn.

BIJVOET, ARTEMISIA VULGARIS

In augustus bloeit bijvoet, een windbestuiver van meer dan een meter hoog, gevreesd door allergiepatiënten.

In Hongarije mag hij in je tuin niet eens tot bloei komen...

Een kennis, dominee in Hódmezővásárhely (spreek dat maar eens uit!), moest een maand het gevang in. Op het kerkhof bij zijn kerk bloeide bijvoet. Onvergeeflijk! Een opgelegde boete betaalde hij uit principe niet en dus werd het een maand (!) brommen. Gezien de leeftijd van de dominee (75) en het feit dat het conflict voortkwam uit een ruzie met de burgemeester, vond de rechter dat - in hoger beroep - al te bitter! De Hongaarse naam van bijvoet is duidelijk: Fekete üröm, vertaald: zwarte bitterheid!

Onlangs schoot deze gebeurtenis me weer te binnen en daarom vergast ik u nu op een rondje bijvoet.

Bijvoet: *Artemisia vulgaris*

Wat betreft de herkomst van *de naam Artemisia* zijn de geleerden het niet eens. Er bestaan een stuk of wat ideeën over: De een denkt dat de naam komt van het Griekse *artemes*: gezond, fris (vanwege het geneeskundig gebruik). Een ander is van mening dat *Artemisia* is vernoemd naar Artemis, de godin van de vrouwen en de geboorten. De plant werd destijds veel aangewend bij vrouwenziekten en geboorten. Een derde mening is dat de plant genoemd zou zijn naar Artemisia, de echtgenote van koning Mausolus van Carië te Halicarnassus. Zij zou het kruid veelvuldig gebruikt hebben. De eerste uitleg lijkt het aannemelijkst, omdat die het eenvoudigst is.

De naam *Bijvoet* is al heel erg oud, want de plant wordt als *Bipoz* al door Hildegard von Bingen (1098–1179) vermeld. Het verhaal (of bijgeloof!) dat *Bijvoet* het moe worden van de voeten voorkomt als je het in je schoenen stopt, vinden we al bij Plinius (23-79 na Chr.). Dat een dergelijk gegeven een lang leven kan leiden, merken we, als Dodonaeus dit gebruik veel later (in de zeventiende eeuw!) gewoon weer aanhaalt. Hij zet zelfs geen vraagtekens bij de geloofwaardigheid van dit verhaal! De Nederlandse naam *Bijvoet* wordt ook wel gezien als een verbastering van het Duitse *Beiriss*, dat ontstaan zou zijn uit het eerder genoemde Oudduitse *Bipoz* of *Biboz*, dat verwant is aan *anaboz* of *ambosy* (ons woord aanbeeld of aambeeld) wat stamt van een Germaans werkwoord *boutan*: stoten, stampen. Dat had te maken met het gebruik om het kruid fijn gestampt aan eten toe te voegen.

Bijgeloof

Heukels noteerde in de Overijsselse Achterhoek de namen *Sint Jansblome*, *Sint Janswortel* en *Sint Janskruid*. Deze namen zijn een verwijzing naar het oude gebruik om op Sint Jan (24 juni) van deze plant kransen te vlechten en die dan in huis of stal op te hangen ter voorkoming van bliksemingslag. Ook spijkerde men de wortel van de plant tegen de muur om de duivel en andere boze geesten uit huis te weren of het van brand te vrijwaren. Ter verduidelijking: lang geleden werd rond 24 juni het zonnewendefeest gevierd. Men dacht omhangen met dit kruid tegen toverij beschermd te zijn. Na het ontsteken van de Sint Jansvuren werden de kransen daarin gegooid. Men geloofde ook dat lendepijnen zouden verdwijnen door de plant om de lendenen te binden. Ene Marcellus uit Burdigalia (nu Bordeaux) schrijft dit in de vierde eeuw na Christus, met de toevoeging dat je de planten dan wel met de *linkerhand* uit de grond moest trekken om er het volle profijt van te hebben. Dat dit gebruik lang in stand gebleven is, blijkt uit de vermelding van een zog. *Sint Jansgordel* door L. Fuchs in 1543. Dodonaeus (1608) vermeldt die Nederlandse naam niet, wèl de Duitse naam uit die tijd: *Sant Johans gurtell*. Ook de namen *Sonnewendgürtel* en *Sunbentgürtel* kwamen voor.

Geneeskraft

Met de namen *Bijvoetwortel* en *Sint Janswortel* voor de *Bijvoet* zijn we bij het gebruik van de wortel in de geneeskunde aangeland. De plant

stond in hoog aanzien bij de Germanen, Kelten en Slaven, en werd door hen toegepast bij in barensood verkerende vrouwen. Daarop duidt de passage bij Dodonaeus: *‘De eerste soorte van Bijvoet wordt van sommige “Mater herbarum“, dat is Moeder der cruyden ghe-naemt.’* Zowel in de volksgeneeskunst als in de officiële geneeskunst werd de plant toegepast. In de apotheek was de wortel van de plant bekend onder *Radix (= wortel) Artemisiae*. Vroeger werd de wortel ook veel voorgeschreven bij lichte gevallen van *epilepsie of vallende ziekte, hysterie en krampen*. De gemalen wortel, zou ook goed zijn tegen de *hoest*. De wortel is in de officiële geneeskunde lang in gebruik gebleven: in de vorige eeuw was de wortel nog in de Nederlandse Farmacopee opgenomen.

Magie

De eerder genoemde krans werd ook wel van de wortels gemaakt en aan het vuur geofferd. Men dacht dat door het verbranden van de wortel alle ziekten en kwalen verdreven zouden zijn: pure magie! Dat de Bijvoet vaker voor dat doel werd gebruikt blijkt uit het volgende:

- Legt een meisje het kruid onder haar hoofdkussen, dan zal zij van haar toekomstige man dromen.
- Verzamelt men de wortels op vier september, en legt men deze vervolgens onder het hoofdkussen, dan zullen je kiezen en tanden nooit meer pijn doen. Niet gek, zou je zeggen!

Of komen er misschien *vergiftige dampen* uit? Als je *dood* bent, doen je tanden en kiezen immers ook geen pijn meer...

Tegenwoordig

in een standaardwerk voor toepassing van geneeskruiden uit het vierde kwart van de afgelopen eeuw vond ik dat Bijvoet medisch toegepast zou kunnen worden bij *zenuwziekten, toevallen, slecht geregelde*

menstruatiecycli en spijsverteringsstoornissen. Bij slecht functioneren zou het zelfs als *universeel* middel gebruikt kunnen worden! De werkzame stoffen zijn: looistof, vluchtige olie, inuline, bitterstoffen en thyon. Als het nog te koop is dan is dat onder de naam Herba artemisiae. Bij Richard Mabey vond ik nog dat *alle* Artemisia's (dus ook bijvoet) een kleine hoeveelheid *santonine* bevatten, een wormverdrijvend middel, dat in grotere doses gebruikt roesverwekkend is, waardoor de wereld eerst blauw lijkt en daarna geel. Bijvoet werd (wordt?) ook wel gebruikt als vervanger van de absinth-alsem (een familielid) bij het maken van absinth. Dat bittertje is een echt "pierenverschrikkertje" dus!

KLIMOP, HEDERA HELIX

Elke drie maanden moet ik de klimop onder de dakrand vandaan trekken en langs de kozijnen weghalen om te voorkomen dat er schade ontstaat. Uit een met klimop hoog begroeide acacia bij buren brak, bij storm, een top en verwoestte het houthok er onder.

Onkruid hoeft niet persé een kruidachtig gewas te zijn. Daarom neem ik nu eens een houtachtig gewas bij de kop. Bovendien: Nederland verklimopt! Let maar eens op hoeveel bomen en muren tegenwoordig ongevraagd beklommen worden door deze plant!

*“Het klimop slingerde een festoen
Van levend groen
Om raamkozijn en geveltrans
En greep zich vast in spleet en scheur“*

schreef Jan Pieter Heije (1809 - 1876) eens.

Het is ook wel een geweldige klimmer, die voor romantisch ogende optrekjes zorgt en met gemak een hoogte van 30 m haalt.

Hij hecht zich onwrikbaar aan muren, schuttingen, schors van bomen of zelfs aan de verf op je kozijnen. Zo kan hij in een mum van tijd gevels, hekken, schuttingen en bomen inpakken. Uit een 30 cm dikke kers werd onlangs 740 kilo klimop verwijderd!

Deze altijd groene “liaan” is sterk vertakt en zijn stammen kunnen meer dan 10 cm dik worden. De drie- tot vierlobbige, donkergroene, leerachtige, glanzende bladeren hebben aan de doffe onderzijde lichter

gekleurde nerven. Aan de hogere, vruchtbare toppen (met *ruitvormige* bladeren!) verschijnen pas heel laat in het jaar schermen met onopvallende groene bloemen vol nectar. Bloeiende klimop is dan voor vele insecten een onontbeerlijke bron van voedsel en stuifmeel, omdat er maar weinig andere planten bloeien. In de late herfst zijn ze vervolgens bezet met giftige blauwzwarte bessen die merels overigens graag eten.

Klimop biedt allerlei vogels en insecten een goede slaap- en schuilplaats.

In tegenstelling tot wat velen denken lijden gezonde en krachtige bomen *niet* onder klimopbegroeiing. Voor oude muren met poreuze voegen geldt dat wel. Beter gevoegde moderne bouwsels ondervinden geen noemenswaardige schade van klimop.

Namen

De Latijnse geslachtsnaam 'Hedera' staat waarschijnlijk in verband met 'ghea', omklemmen. De soortnaam 'helix' betekent spiraal, winding.

In het Duits heet klimop *Efeu*, in het Engels *ivy* en in het Frans *lierre*. Dat *ivy* van *Efeu* komt (meegenomen door de Angelen en de Saksen) moge duidelijk zijn. Maar de naam *Efeu* is verbazend. Het stamt van een Grieks woord af, dat vuur betekent. Omdat het blad vuurrood werd in de herfst? Bij deze klimmer mooi niet dus! Mogelijk is de plant ooit verwisseld met de in de herfst vuurrode wilde wingerd!

Nederlandse volksnamen: aardveil, veil, eikloof, heilloof, klemmerkruid, lijkblaren en wintergroen. Ik ben er (nog) niet achter gekomen wat de betekenis van "veil" zou kunnen zijn.

Geschiedenis en symboliek

De klimop is een al heel oude plantensoort. Er zijn fossiele vondsten bekend van 60 miljoen jaar oud! De plant heeft dan ook een rijke geschiedenis. In de oudheid al was hij omweven met symboliek, vermoedelijk omdat hij altijd groen is. Goden, dichters en muzen waren gekroond met klimopkransen en het altaar van de huwelijksgod, Hymen, was er door omrankt. De priesters van Zeus moesten de wijnstok (wingerd) mijden, daarentegen de klimop juist aanraken. Ze konden pas

dan profeteren omdat klimop en wingerd elkaars tegenpolen zijn: wijn maakt geestelijk onbekwaam en de klimop beschermt juist daartegen...

Klimop was in de oudheid, als groenblijvende plant, een zinnebeeld van eeuwig leven. Na de kerstening wordt het klimopmotief het symbool van onsterfelijkheid (bijv. op grafstenen). Klimop is tevens zinnebeeld voor trouw (aanhechten).

Geneeskracht en magie

De geneeskrachtige werking van de klimop was in de oudheid ook al omstreden. Kransen van klimop zouden kunnen dienen als middel tegen dronkenschap. **Plutarchus** kende er echter een hallucinogene werking aan toe. **Plinius de Oudere** (77 na Chr.) schrijft dat personen die door bijen worden gestoken, als tegengif het sap van kaasjeskruid of dat van klimop moeten drinken. Maar verder dicht hij klimop erg tegenstrijdige medicinale toepassingen toe: de plant verstoort de geest enigszins, maar zou hem, als je teveel gedronken hebt, ook weer ophelderen! En inwendig toegepast is het slecht voor de spieren, maar erop gesmeerd zou het er goed voor zijn! In de Middeleeuwen werd klimop trouwens geregeld inwendig gebruikt, soms met catastrofale gevolgen.

De werkzame stoffen in de klimop zijn hoofdzakelijk saponinen en flavonoglucosiden, hormoonachtige stoffen met een oestrogene werking (fyto-oestrogenen).

Klimop wordt verwerkt in hoestsiropen als expectorans (slijmlosmaker). Bij uitwendig gebruik, zoals bij bijensteken, beenzweren en cellulitis, werken kompressen met klimop verlichtend, omdat het sap door de vaatvernauwende werking de gevoeligheid van de oppervlaktezenuwen voor pijn en jeuk vermindert.

Inwendig wordt klimop specifiek bij *allergische reacties* op bijensteken e.d. gebruikt.

Gekneusde klimopbladeren trekken etter uit wonden. Een afkooksel kan worden gebruikt tegen hoofduitslag en ongedierte, brandwonden en zweren (zie hieronder).

Verder brengt klimop de menstruatie op gang en helpt bij constipatie, jicht en artritis door de vochtafdrijvende werking. Homeopathisch vindt hij toepassing bij een overactieve schildklier.

Maar... langdurig uitwendig gebruik kan leiden tot dermatitis. En tijdens de zwangerschap moet je er erg voorzichtig mee zijn, wat trouwens geldt voor *alle* inwendig gebruik.

Praktische toepassing (*niet gegarandeerd!*)

Hebt u **eksterogen**? Leg dan een paar klimopbladeren 2 tot 3 uur in citroensap. Laat de voeten eerst lang weken in warm water en bind dan 2 tot 3 zo behandelde bladeren op de likdoorn. Herhaal dit net zo lang totdat de likdoorns zacht genoeg zijn om verwijderd te worden.

Wilt u de borstvoeding verminderen of afzetten? Laat tien klimopbladeren een minuut koken in een halve liter water. Dan moet je het kooksel filtreren en laten afkoelen, alvorens het in twee etappes op te drinken.

Een brandwond? Kook 10 g vers blad in twee liter water. Laat het afkoelen en spreid de bladeren op een vierkant stuk verbandgaas uit, waarna je dit op de brandwond aanbrengt.

Het water bewaar je in een fles en gebruik je om de brandwonden te spoelen en wassen.

Magisch gebruik

Klimop wordt gedragen door vrouwen om geluk te verwerven. Dat wordt met name bruiden aangeraden.

Waar klimop groeit of wordt gestrooid, zou het negativiteit en rampen helpen voorkomen. Baat het niet...

Tenslotte

Tijdens een excursie met Staatsbosbeheer hoorde ik een boswachter eens vertellen dat klimop zich hier te lande niet uitzaaide. Wel verbazend als je jaarlijks tientallen kiemplantjes uit je eigen tuin moet verwijderen...

Als je klimop gaat snoeien zet dan een kapje op! Ik heb gemerkt dat het stof dat er bij vrij komt verschrikkelijk op je keel slaat en leidt tot onbedaarlijke benauwdheid en diepe hoestbuien. Je bent gewaarschuwd!

Sinds juni hebben we een nieuwe huisgenoot: een grasgroene Grasparkiet. Een erfenis van onze jongste zoon en zijn vriendin, die hem niet konden meenemen naar Nieuw-Zeeland.

Je kunt het diertje bijna geen groter plezier doen dan het een bosje Muur te geven. Als Kwetter zijn kooi in moet (normaal vliegt hij vrij rond) is dat voldoende om hem binnen enkele seconden “op te hokken”!

Een geluk daarbij is, dat Muur overal in de buurt te vinden is. Bovendien vindt iedereen het een bar lastig plantje en is blij als je er wat van meeneemt!

Gehate plant

Muur is nou echt wat je noemt een onkruid. Het bloeit het hele jaar door met kleine witte vijftallige stervormige bloempjes maar sierwaarde hebben die niet. Het is een zwakke plant die ligt en kruipt voordat hij ook maar een beetje hoogte bereikt. De bladeren zijn klein, heldergroen en zacht. De stengelleden zijn behaard met één of twee rijen haren en af en toe zelfs rondom.

Het moet na het wortelonkruid winde wel zo ongeveer de meest gehate plant van de tuinman zijn. Ieder jaar worden er tonnen van vernietigd. Toch is het een van de lekkerste malse wilde groenten.

Als je een volgende keer gaat wieden, moet je toch eens wat Muur bewaren in plaats van het weg te doen. Wie geen tuin heeft kan de plant langs iedere akker vinden, zelfs in de winter. Omdat de blaadjes te klein zijn om ze apart te plukken kun je ze het beste van de plant afstropen.

Maar ook de steeltjes zijn mals genoeg om te eten. De smaak is neutraal tot fijn gekruid. Vogelmuur is te verwerken in sla, soepen, dressings en stampotten. En wat absoluut een aanrader is: voeg het toe aan pompoensoep - het haalt de fletse smaak ervan enorm op.

Je moet wel oppassen en muur niet met andere soorten die er een beetje op lijken verwarren!

Recepten

Richard Mabey maakt ons blij met het volgende recept:

Was de takjes goed en doe ze in een pan met het aanhangende water. Doe er een klontje boter bij, wat kruiden en een paar fijngehakte sjalotjes. Laat alles onder regelmatig omscheppen ongeveer tien minuten sudderen. Doe er wat citroensap en/of geraspte nootmuskaat bij. Zo smaakt muur vooral lekker bij vet vlees.

Er zijn nog heel wat wilde planten met kleine blaadjes waarvan de jonge scheuten en bladeren op dezelfde manier gebruikt kunnen worden. Er zijn er echter maar weinig die zo lekker zijn als Muur.

Op internet vond ik ook nog een soepje:

Vogelmuur roomsoep (5 personen)

Maak 1,5 liter bouillon (vers of door middel van een bouillonblokje). Neem voor de roux 75 g bloem en 50 g boter. Smelt de boter in een pan, voeg de bloem toe en roer met een houten lepel. Laat het geheel wat aangaren boven getemperd vuur. Zet dit mengsel weg zodat het kan afkoelen.

Neem dan 2 handjes gewassen muur, 0,1 l slagroom (ongezoet) en eventueel een scheutje vieux, zout en wat peper.

Zet de pan met roux op een laag vuur en voeg onder voortdurend roeren wat van de hete (gezeefde) bouillon toe. Gladroeren en steeds meer bouillon toevoegen. Als de soep mooi glad is de muur erbij en het geheel

op smaak maken. Even met de staafmixer erdoor en op het laatst de vieux en de room toevoegen. Eet smakelijk!

De naam

De geslachtsnaam *Stellaria* komt van het Latijnse *stella* : ster, naar de vorm van de bloempjes. De soortnaam *media* - midden - houdt verband met de grootte ten opzichte van de andere muursoorten. Vroeger was Muur ondergebracht in het geslacht *Alsine*, waarin soorten voorkwamen met de wetenschappelijke aanduiding *minor* - klein -, en *major* - groot -. Toen was de wetenschappelijke naam *dan ook Alsine media*. In de apotheek stond het kruid bekend als *Herba Alsine*. De naam *Muur* heeft een onduidelijke herkomst.

Volksnamen

Aan volksnamen geen gebrek: het plantje komt zeer algemeen voor en is bijna overal vinden, vooral bij menselijke behuizingen, op akkers, langs wegen en paden, in tuinen, zelfs in bloembakken. Het neemt elk plekje voor lief. Bovendien gaat de cyclus van ontkiemend zaadje, via bloei, tot zaadvorming zo snel, dat er jaarlijks vele generaties tot ontwikkeling komen.

Dat het altijd al een lastig onkruid was blijkt wel uit de oude naam *Kruup-deur-den-tuun* rond Zutphen. Behalve *Muur* zijn er nog vele andere namen in omloop, zoals *Gewone muur*, *Gemene muur*, *Kleine muur*, *Kruipende muur*, *Mure*, *Stermuur*, en *Witte muur*, *Murik*, *Muring* en *Muurt*. Omdat zowel bladeren als zaden als goed vogelvoer golden, ontstonden er namen als *Vogelmuur*, *Ganzenmuur*, *Vogelkruid* en *Vogeltjeszaad*.

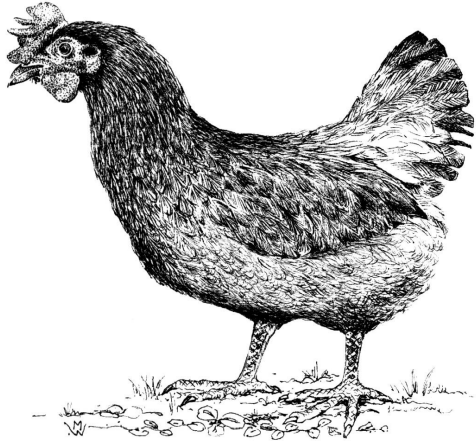
Ook dit gebruik is al heel erg oud, want al in 1500 komen we de naam *Vogelkraut* tegen. *Dodonaeus* schrijft: '*Kleijne muer is bequam om de voghelkens die men in kleyne kevien oft huyskens houdt, te verquicken ende te vermaken, soo wanneer die onlustigh zijn ende niet eten en willen oft en kunnen.*'

Naast *Muur* komt *Mier* vaak voor *maar ook Miere*, *Witte mier* en (in Noord-Limburg) *Meer*. En - uiteraard - *Hennemier*, *Hoendermier* en *Vogelmier*. Dit *mier* is hoogstwaarschijnlijk afkomstig van de Duitse

benaming *Miere*, wat samenhangt met de stam 'ma' of 'mei' die klein of nederig betekent. Een klein en nietig plantje dus.

Bij H. Bock (zestiende eeuw) komen we het tegen als *Meyer* en in de 'Hortus Sanitatis' (1492) als *Myer*. In het Rijnland komt de naam *Vochelmeier* voor. (Niet verwarren! De Liggende **majer** is een Amarantensoort!)

In Zeeland en Zeeuws-Vlaanderen *spreekt men van Hoensmoes* en *Hoezemoes(ze)* met als varianten *Oesemoes* en *Oezemoeze*. **Hoenderbeet** werd ook wel gebruikt (Ook deze niet verwarren: er is een lipbloemige plant met die naam!).

Een Latijnse benaming uit de zestiende eeuw was *Herba morsus gallinae* : Hoenderbeetkruid. Men gaf de planten met de zaden aan de kippen omdat men aannam dat het de eierleg zou bevorderen. P. Nylandt noemt de plant, in 1682, *Hoender-bete* of *Morsus Gallinae*. Ook het Engelse *Chickweed* staat met dit gebruik in verband.

In het Groningse komen namen voor als *Aarf*, *Aarve*, *Arf* en *Arve*; die wijzen op het veelvuldig voorkomen op het erf. En natuurlijk ook het onvermijdelijke *Vogeltjesaarve*. In Groningen gebruikte men vroeger trouwens ook mierzeven, die mazen hadden die zo klein waren, dat alleen stof en zaden van de muur er doorheen vielen. Zouden ze nog bestaan?

Het grote aantal zaden gaf aanleiding tot de naam *Milliardekraut* in het Duitse Pfalzgebied. Tenslotte gaven de min of meer langs de grond kruipende, darmachtige, door elkaar kronkelende stengels aanleiding tot de namen *Endendarm* (Eendendarm) en *Hoenderdarm*. Hildegard von Bingen (ca. 1150) noemt al de naam *Hunesdarm* of *Hunsdarm*.

Je ziet nu maar hoe goed het is dat er één Latijnse naam voor de plant is!

Geneeskracht en bijgeloof

In de geneeskunde werd Muur gebruikt bij ontstoken ogen, toring en blaas- en nierziekten. Ook tegen eczeem en insectensteken zou het werkzaam zijn. In China gebruikte men het tegen **bloedneuzen**.

In verband met de sympathieleer werd het plantje, in vet gebraden, gebruikt als middel bij darmkrampjes van kinderen. Uiteraard in verband met de eerder al genoemde darmachtig gekronkelde stengels.

In de homeopathie wordt Muur aangewend bij jicht en reuma. Vogelmuur moet ook spijsverteringsbevorderend werken. Het bevat veel ijzer, calcium, magnesium, kalium, kiezelzuur en vitamine C.

Het werd in de volksgeneeskunde wel ingezet als slijmoplossend middel bij vastzittende hoest.

Op het platteland stond Muur bekend als weerprofeet. Als het de bloempjes 's morgens open gingen kon je op goed weer rekenen, bleven zij echter dicht dan werd het slecht. Controleer maar eens of het klopt!

KLOKJES, CAMPANULA SPEC.

Dit keer voor de verandering mooie grote bloemen, prachtige kleuren en geen recepten of geneeskunde.

Er zullen dan ook best wat mensen zijn die vinden dat dit helemaal geen onkruid *is*. Daarom nog maar even *mijn* definitie van onkruid: '*een plant die op een verkeerde plek groeit*'.

Tot nog toe was er altijd wel een aanleiding om over een bepaalde plant te schrijven. Dit keer ook. Een korte wandeling door de tuin leert mij dat mijn geliefde blauwe klokjes onkruiden geworden zijn... En erger: officieel mag ik ze niet eens verwijderen want alle klokjes (Campanula's) zijn in Nederland beschermd!

Ruig klokje

Een paar jaar geleden kreeg ik van de kinderen een Hibiscusstruikje. Er groeide een plantje bij dat ik niet kende. Dat maakt je nieuwsgierig en het kreeg een kans. Dat heb ik geweten!

Zoals ik er vroeger al eens ingetrapt was met de Reuzen-bereklauw, zo verging het me nu met dit plantje. Het werd een knoert van meer dan 1 meter die in juli en augustus met grote trossen paarsblauwe klokjes bloeide. Door de haren er in en de kantige prikkelige stengels schoot de naam **Ruig klokje** (Campanula trachelium) meteen door mijn hoofd, maar dat het een vaste plant was, daar kwam ik later pas achter. En dat hij zich als een gek zou uitzaaien wist ik ook al niet. Weghalen (eigenlijk verboden dus!) is helemaal niet zo gemakkelijk, want deze ruigsteel heeft een stevig en vlezig wortelstelsel! Nu staat hij door de hele tuin en is het een kwestie van selectief schoffelen geworden... Want mijn liefde voor de klokjes gaat nooit verloren. Ook Blauwe druifjes mogen zich van mij naar hartelust vermenigvuldigen. Ik val voor blauw...

De plant is voedselplant voor de Klokjesdwergspanner, een soort die in Nederland voornamelijk in het zuiden van Limburg voorkomt. Maar hij komt ongetwijfeld binnenkort naar onze streken (opwarming!)

De Duitse en Engelse naam koppelen beide het begrip “netel” aan de stekelige plant, die overigens niet brandt.

Prachtklokje

De tweede zomerse verrassing is zijn tot 90 cm hoge broer **Prachtklokje**. (Ik kende hem onder de naam **Perzikbladig klokje**.) Hem kende ik al veel langer.

In Nieuw-Vennep was die mooie blauwe vaste al eens van de burens naar ons overgewaaid en we hadden hem meteen in ons hart gesloten. Maar juist dat overwaaien had ons wantrouwig moeten maken!

Ook deze klok veroverde binnen enkele jaren een flink territorium. Er bleken aardig wat planten tussen te zitten die totaal wit bloeiden! Misschien naar aanleiding van wat je bij Boshyacinten en kleine Anemoontjes ziet hoop ik nog altijd een *roze* klokje te zien te krijgen. Maar of deze soort ook intermediair overerft is maar de grote vraag, want in de literatuur kom je geen roze varianten tegen.

Zowel de Engelse als de Duitse en de Franse naam verwijzen naar het blad dat op dat van een perzik lijkt.

Tweede bloei

Ik heb vastgesteld dat beide klokjes als je ze na de bloei afsnijdt, later nog eens uitbundig gaan bloeien. Maar vergeet daarna niet de zaaddozen af te knippen voor de peperbusjes gaan strooien!

Prachtklokjes zijn trouwens zo slim om tussen de zaaddozen steeds nieuwe knoppen te maken. Dat zou je er haast van weerhouden ze af te

knippen! Gooi de zaaddozen trouwens *niet op de composthoop* want dat vinden ze helemaal het einde!

Volksnamen, geneeskracht en bijgeloof

Over volksnamen is niet meer te vinden dan *blauwe klokjes* of *klökskes* en een in de Betuwe gebruikt men wel eens de naam *piespotjes*, maar veel kun je er niet in kwijt...

Over bijgeloof lees ik niets en ook over giftigheid of geneeskracht van deze plantenfamilie heb ik weinig kunnen vinden. Helaas staan er ook geen mensen te juichen dat bloem of blad zo geweldig smaakt.

Bovendien: wat heb je er aan als je toch niets mag plukken...

DE GROTE BRANDNETEL, URTICA DIOICA

Er was eens een blinde man die altijd veel geluk had met de grond die hij kocht. De bodem bleek altijd vruchtbaar en de gewassen groeiden er best. Iemand vroeg hem toen hij oud was naar zijn geheim, dat hij nooit verklapt had. “Ik voelde altijd of er brandnetels groeiden,” zei hij eenvoudig...

Tegenwoordig hoef je maar langs een bosrand te lopen of het wemelt er van de brandnetels... Bramen en stinkzwammen voelen zich in die buurt ook thuis. Ze houden alle drie van stikstof en daarvan valt er genoeg uit de lucht tegenwoordig: je reinste mest, vruchtbare grond dus!

Naam

De naam *Urtica* komt van het Latijnse *urere* : branden. De holle brandharen bevatten een scherp, bijtend vocht. Ze hebben een uiterst broze bolvormige punt en een gifblaasje. Het bolletje breekt bij

de geringste aanraking af, waarbij een naaldscherp breukpuntje (silicium!) in de huid dringt. Het vocht dat in de wond stroomt veroorzaakt een branderig gevoel.

“Vadertje Cats” waarschuwt in “Hofgedachten” al:

Urtica heeft den naem ghekreghen van het branden.

Want als men die aenraeckt, ontsteeckt sij onse handen.

Het branderige gevoel wordt veroorzaakt door een mengsel van mierzuur, acetylcholine, histamine, serotonine en een nog niet geïdentificeerde stof. De histamine zorgt ervoor dat de haarvaatjes zich verwijden, en het mierzuur prikt. Door azijn over de plek te wrijven lost de kalk op en de andere stoffen worden verdund waardoor ze hun

werkzaamheid verliezen. Naast, of in de buurt van brandnetels, groeit meestal ook wel zuring, weegbree of hondsdrif, waarvan het sap dat bij wrijven vrijkomt, een soortgelijk effect heeft als azijn.

De onooglijke mannelijke *of* vrouwelijk bloemen zijn gegroepeerd in okselstandige aren in de bladoksels onder de toppen en groeien aan *verschillende* planten. Mannen en vrouwen bevinden zich op verschillende planten, ‘wonen’ dus in

verschillende huizen. Brandnetels zijn dus tweehuizig, wat in *di*oica, het tweede deel van de soortnaam, tot uitdrukking komt. **De vrouwelijke bloemtrossen hangen na de bevruchting, de mannelijke staan breed uit.**

De bloei is van juni tot de herfst. Het is heel verrassend te zien hoe de mannelijke bloemen plotseling “ontplofften”, waarbij het stuifmeel in wolkjes omhoogschiet en door de wind meegenomen wordt.

Het tweede deel van het Nederlandse woord *brandnetel* (en Duits *-nessel*) komt of van een Oudduits woord ‘nezzila,’ dat branden of jeuken betekent óf van een ander Oudduits woord, ‘nezzi,’ de aanduiding voor getwijnd garen. Al heel vroeg werden de lange stengelvezels namelijk tot draden verwerkt voor neteldoek. Deze stof vinden we voor het eerst bij Nestorius beschreven (omstreeks 980), die over prachtige gewaden van neteldoek schreef. Dit is wel de eerste geschreven bron, maar omdat het bovengenoemde ‘nezzi’ Oudduits is moet het gebruik al veel ouder zijn. Neteldoek, gek genoeg een heerlijk zacht materiaal, is later helemaal verdrongen door katoen, mousseline en kunstvezels, maar nu weer in opkomst voor dure, luxe kleding!

Verhalen

Een sage vertelt over de ontdekking dat je van brandnetelstelen gesponnen draden kunt maken:

Een meisje had trouwplannen. Maar haar boze voogd wilde pas toestemming tot een huwelijk geven als zij met behulp van onkruid langs de weg zelf haar bruidsjaпон gemaakt had. Dat zag ze niet zitten. Aan wanhoop ten prooi ging zij naar haar kamertje, bad God om hulp en viel vermoeid in slaap. In haar droom werd zij door twee engelen naar brandnetels gebracht. Deze leerden het meisje dat zij die kon plukken zolang er nog dauw op de planten lag. Ook lieten ze haar zien hoe ze de vezels van de stengels tot draden voor neteldoek kon spinnen. Na het weven (dat ieder fatsoenlijk meisje in die tijd kennelijk geleerd had) kon zij toen haar neteldoekse bruidskleed vervaardigen. De volgende morgen ging zij aan het werk. Toen de bruidsjaпон af was stierf plotseling haar voogd en kon zij zonder meer trouwen.” Maar sindsdien weten we...

Ook bij Andersen speelt de Brandnetel in een van zijn sprookjes een rol:

Een prinses had elf broers die door een tovenaar in zwanen waren veranderd. Om de betovering te verbreken moest ze elf jasjes uit brandnetelgarens weven en over elke zwaan een jasje gooien. Dat deed de prinses, maar, omdat ze te weinig netels had ontbrak er aan één jasje een mouw, waardoor de jongste prins zijn hele leven een zwanevleugel had: op de plaats van zijn linkerarm.

Volksnamen

Het kan gewoon niet missen. Deze overal voorkomende plant heeft talloze volksnamen. Om er een paar te noemen: van *Bannettel* tot *Broinekels*, *Nettels* en *Netelen* in allerlei verbasteringen. De namen *Stekels* en *Stiekel* behoeven geen nadere uitleg. *Ti(e)ngel* in het Zeeuwse duidt ook op ‘branden’, want *tingelen* is een Oud-Nederlands woord voor branden (denk aan *tintelende* vingers!). In Zuid-Hollandse spreekt men van *Zengel*; wat komt van zengen, dat wil zeggen licht branden en dat woord lijkt aardig veel op tingel...

Gebruik

De brandnetel is een van de waardevolste kruiden in de volks-geneeskunde, omdat hij zoveel kwalen en pijnen kan genezen: hardnekkige ziekten als astma, jicht, tuberculose en bij uitwendig gebruik brandwonden.

Dat zo'n veel voorkomende plant als voedsel uitgeprobeerd werd is logisch. Hij bleek voor consumptie zeer geschikt. Het werd een geliefd kruid om met andere planten in voorjaarssoepen te verwerken, die vooral op Witte Donderdag genuttigd werden.

Willem Bilderdijk schrijft ergens: *'Zou ik me, om zulk een vrek in spijs en drank bekrimpen, en eten varkenszwort en brandnetelmoes...'*

In het midden van de vorige eeuw werden de fijngesneden bladeren vermengd met fijngemaakte gekookte eieren aan kalkoenkuikens gevoerd.

In de Tweede Wereldoorlog werd het een rage om zoveel mogelijk brandnetels te plukken, want uit het groene sap kon je camouflageverf bereiden. Medicinaal werd brandnetel in die barre tijd - bij gebrek aan beter - veel gebruikt. Brandnetelbladeren zijn rijk aan vitamine C en werden daarom door de in kampen opgesloten gevangenen gegeten.

Bijgeloof en magie

Wilde je weten wat een zieke boven het hoofd hing, dan moest je verse brandnetelbladeren in zijn of haar urine doen. Bleven ze een dag en een nacht lang groen, dan zou de patiënt spoedig beter worden... Ja, ja, over piskijkers gesproken!

Het zaad in water gekookt en als aftreksel op de huid aangebracht, zou de huid blank als een lelie maken. Tegenwoordig willen de mensen liever bruin worden...

Men dichtte de plant ook magische krachten toe, want het zaad werd in allerlei minnedrankjes gedaan. Als het verliefde meisje de drempel van het huis van haar verloofde met het brouwsel begoot, zou deze in nog grotere liefde voor haar ontsteken. Want *"netelvuur wekt liefdevuur"*

vertelde men elkaar. Dit gebruik kenden de Romeinen al (Ovidius). Maar hier wordt waarschijnlijk een andere brandnetelsoort uit het Middellandse Zeegebied bedoeld: de **Kogel- Pillen- of Romeinse brandnetel (*Urtica pilulifera*)**. Hij brandt een stuk gemener dan de onze heb ik ervaren!

Melk waaruit kaas bereid moest worden kon je tegen betovering te beschermen door er brandnetelwortels in te leggen. Om jezelf tegen toverij te beschermen moest je de wortel gewoon in je zak stoppen. Lekker simpel!

Ene dr. C. Bakker uit Waterland vermeldt nog het gebruik van de plant ter gelegenheid van de luilakviering (nog steeds een plaatselijk gebruik in Noord-Holland): *‘Op den morgen van dien dag staat ieder buitengewoon vroeg op. De meisjes tooien zich met boterbloempjes en madeliefjes en loopen zingende rond met vlier- of iepentakken. De jongens rennen den geheelen nacht over straat met een korrie (een door hen zelf gemaakt wagentje), waarop ieder van hen om beurten plaats mag nemen, wat een intens genot is. Degene, die te laat opstaat wordt, wanneer het een jongen of een meisje is, met brandnetels geslagen en indien hij of zij zich schaamt zich op straat te vertoonen, wordt er een bos brandnetels aan de klink van de buitendeur gehangen.’*

De Germanen hielden de brandnetel voor een heilige plant en wijdden hem aan de dondergod Donar. Gebruiken die daarmee in verband stonden: bij onweer werd de plant in het haardvuur gegooid tegen blikseminslag. Op de avond van Sint Jan (het zonnewendefeest op 24 juni) bakte men koeken waarin de plant verwerkt was. Zo was je na het eten wis en zeker beschermd tegen hekserij en boze geesten... En zoals we later zien, je kon er goed van naar het toilet!

Bierbrouwers moesten bij onweer een bos brandnetels op de rand van de brouwkuip leggen om te voorkomen dat het “omsloeg”, ofwel zuur werd.

Mensen met veel last van hoofdpijn werd aangeraden om op een

kussentje gevuld met brandnetels te slapen.

De Kleine brandnetel (*U. urens*) is éénjarig wordt niet groter dan 60 cm (de *Grote* tot 2 m!). Mannelijke en vrouwelijke bloemen groeien aan *een en dezelfde plant*. Hij hier komt op mesthopen, ruige plaatsen en in moestuinen voor. In Zuid-Limburg heet hij dan ook wel *Moestuinnetel*. De naam *Hoendernetel* op Walcheren en *Hoendertingel* in Zeeuws-Vlaanderen wijzen op het gebruik als groenvoer voor het pluimvee. De wetenschappelijke soortnaam *urens* beduidt brandend. Ook deze brandt gemener dan grote broer.

Recepten

Bij Richard Mabey vond ik dat in Scandinavië in de achttiende eeuw brandnetels werden gekweekt. De grove vezels van de stelen werden gebruikt om er neteldoek van te weven, de bladeren at men als groente. Samuel Pepys at 'brandnetelpap' op 25 februari 1661 (vroeg!!!). Brandnetels-om-te-eten moeten je niet meer plukken na begin juni. Midden zomer worden de bladeren grof, onaangenaam bitter van smaak en sterk laxerend. Het beste oogst je de jonge scheutjes als ze ongeveer 10 cm hoog zijn. Pluk die scheuten in hun geheel of, als je ze later in het jaar plukt, alleen de toppen en de bleekgroene jonge bladeren. Trek maar handschoenen aan, zelfs al geloof je heilig in de bescherming van de stevige greep. Van onderen af beetgepakt steken de omhoog gerichte brandharen trouwens nauwelijks!

Voordat je brandnetels kookt moeten de oudere, taaie stengels verwijderd en alles goed gewassen worden. Je kunt ze op veel manieren bereiden.

Als gewone groente worden ze met het aanhangende water ongeveer 15 minuten zachtjes gekookt in een gesloten pan. Daarna goed afgegoten en verrijkt met een flinke kluit boter, een massa kruiden en evt. wat gesnipperde uien, worden ze nog eens vijf minuten gestoofd en intussen fijngevreven. Deze schuimige puree smaakt wat flauw. Mabey is van mening dat brandnetels beter gebruikt kunnen worden als toevoeging aan andere groenten. En dat denk ik ook. We doen dat zelf tenminste meestal.

Brandnetelsoep is natuurlijk ook een mogelijkheid. Kook ze als boven en wrijf ze door een zeef of pureer ze. Smelt 25 gram boter in een koekenpan en doe er 25 gram bloem, zout en peper bij. Neem ze van het fornuis en voeg er al roerend langzaam een halve liter hete melk aan toe tot het mengsel goed glad is. Breng deze saus weer aan de kook en laat hem 5 minuten zachtjes doorkoken. Giet hem dan over de brandnetelpuree en meng alles goed. Slecht voor hart en bloedvaten maar erg lekker zijn sneetjes in spekvet gebakken (stok-)brood erbij!

Echt prima smaakt een “haggis” van brandnetels. Meng daartoe de brandnetelpuree met prei en kool, vers gebakken bacon en halfgaar gekookte haver (of rijst). Alles wordt dan ongeveer een uur (!) gekookt in een neteldoekse (of ander textiel, want hoe kom je eraan?) zak en opgediend met jus.

Medicinale toepassingen

Men schreef en schrijft de plant bloedzuiverende eigenschappen toe. Bij jicht en reuma wordt tot op heden het verse kruid, als thee getrokken, gebruikt. Voor degenen die daarbij rillen: dit is echt onschuldig! Zeker vergeleken met de radicalere manier waarop men vroeger veel te werk ging: geselen met een bos brandnetels! Deze kastijding had zelfs een eigen naam: *urtikatie*. Het jicht- en reumagevoel verdween er slechts kort door. De op de achtergrond gedrongen pijn kwam snel weer terug: het verhielp de kwaal niet. Maar zo denkt niet iedereen erover (daarover later meer).

De chemische samenstelling van de Brandnetel liegt er niet om: Bitterstof, looistoffen, slijmstoffen, indolen (o.a. histamine en serotonine), Vitamine A, C en D, betacaroteen, ijzer, kalium, calcium, zwavel, mangaan, silicium (kieselzuur) en voedingsvezels.

De bovengrondse delen van brandnetel zijn rijk aan vitamine A en C, ijzer en mineralen. Er kan wel tot 20 % aan kieselzuur, kalium en nitraat in de plant voorkomen.

Geen wonder dat de gehele plant, ook het sap, in de geneeskunde volop gebruikt werd! Steenpuisten, verstopping, buikloop, neusbloedingen, waterzucht, bronchitis, eczeem en netelroos (Urticaria) en meer werden

ermee bestreden. In Waterland werd hij omstreeks 1928 nog als laxemiddel aangeprezen: hij werd dan meegebakken in pannenkoeken.

In ontelbare haarwatertjes, door evenzovele kwakzalvers aan de man gebracht, (ijdel was men altijd al...) was de brandnetel onmisbaar. Zelfs Hippokrates (in de vierde/vijfde eeuw voor Christus!) wist al te vertellen dat de brandnetel tegen haaruitval hielp! Dat zal wel weer in verband gestaan hebben met de *signatuurleer*: een harige plant moest je ook tegen haarziekten of -kwaaltjes gebruiken...

In een Spreekwoordenboek uit 1727 vinden we:

De netel geeft den slaap aan kranken, weert het braaken.

Haar zaad met honig kan gezond van darmpijn maken

't Geneest ook ouden hoest, wanneer men 't dikwijls drinkt.

Zij maakt dat longenkou verdwijnt, buikzwellung slinkt.

En alle qualen der gewrichten

Kan zij genezen, of verlichten.

M'n liefje, wat wil je nog meer!

In de volksgeneeskunst loopt men bijna weg met de brandnetel. Hij zou voor velerlei toepassingen in aanmerking komen hoewel de werking tot op heden lang niet altijd aangetoond kon worden. Wat vaststaat is, dat de brandnetel sterk ontslakkend en ontgiftend werkt. Daarom wordt hij ook aanbevolen voor alle ziekten waarbij opgeslagen vergiften en slakstoffen een rol spelen, zoals voorjaarsmoehed, jicht en verschillende huidziekten als abcessen, acne, huiduitslag en exceem.

Bij reumatische ziekten wordt brandnetel inwendig gebruikt ter ontgifting en uitwendig toegepast in de vorm van omslagen en wassingen van de getroffen gewrichten, als aanvulling op de behandeling.

Andere toepassingen zijn het voorkomen en behandelen van bloedarmoede, hoest met slijmvorming in de luchtwegen, longproblemen, aambeien en diarree.

Dit vond ik in het Duitse boek “Gesund durch Heilkräuter” van Gerhard Leibold. Daarin vond ik ook nog wat recepturen. Voor wie aan de slag wil:

Toedieningsvormen

Je kunt brandnetelthee maken, de eenvoudigste en vaak werkzaamste manier van toedienen. Dat doe je zo: Je neemt 1 eetlepel blaadjes, stengels en/of wortels per kopje. Je neemt zoveel water als kopjes wilt maken en brengt dat aan de kook. Dan giet je dat over de plantendelen en laat de zaak 10 minuten trekken. Als kuur kun je daarvan per dag 3–4 kopjes drinken gedurende een paar weken.

Voor uitwendig gebruik neem je 100 g. plantendelen op 1l. water laat het aan de kook komen en nog 5-10 minuten doorkoken. Je kunt er ook kokend water opschenken en dan laten doorkoken. Het vocht kun je gebruiken voor 3-4 omslagen per dag of 6 wassingen.

Een probaat middel bij bloedarmoede en voor een voorjaarskuur is het sap van verse jonge bladeren. Het is bij natuurwinkels te koop maar je kunt het ook zelf bereiden. De dagdosis bedraagt 3 eetlepels, die je, met dezelfde tot dubbele hoeveelheid water verdund, inneemt.

Als aanvulling op de voorjaarskuur kun je salades en soepjes maken van de jonge bladeren. Maar de bladeren smaken het lekkerst vermengd met kwark en een uitgeperst teentje knoflook.

Ook siroop is een toedieningsvorm. Je maakt hem van de hele plant, doet er dezelfde hoeveelheid suiker bij en kookt hem in tot een stroop. Daarvan neem je dagelijks 4 eetlepels.

Tinctuur maak je van 200 g. brandnetel op 0,7 l. alcohol (brandewijn) van 40 à 50%. Gebruik hiervan 2- tot 3 keer per dag een ½ theelepel in (mineraal)water of een andere vloeistof.

De volksgeneeskunde kent bij reuma de al eerder genoemde echt Spartaanse, maar (volgens dit boek) toch wel werkzame gebruiksvorm waarbij de geneeskrachtige stoffen via de huid opgenomen worden.

En Eva sloeg Adam met de brandnetels veur de kont, holladiee,

Daartoe snijdt men een bos jonge brandnetels (handschoenen aan!) en **geselt** daarmee 1-2 keer per dag, maar nooit langer dan 2-3 dagen achter elkaar, de patiënt op de aangetaste gewrichten.

Daardoor wordt de huid sterk geprikkeld en verbetert de doorbloeding, die het genezingsproces bespoedigt. Het is m.i. alleen iets voor de “Ijzeren Heinen” onder ons!

Al met al: een beetje meer respect voor duizendkunstenaar Brandnetel lijkt me wel op z'n plek!

HOP, HUMULUS LUPULUS

Op het stukje gemeentegrond dat we vijf jaar geleden van de gemeente kochten groeiden hopplanten tussen de Mahonia's. Omdat we een groene wand met een poort wilden maken hebben we de hop laten staan, een 'klimwand' neergezet en er klimop en een klimroos bij geplant. De hobbellen zien er leuk uit in de herfst, maar de plant blijkt wel een wilde groeier. En hij heeft nog een addertje onder het gras: Op mijn kleding vond ik na

het wassen bruine streepjes en spikkels die onmogelijk te verwijderen waren. Mijn idee dat ze wel eens door het sap van de hop ontstaan konden zijn bleek waar. Bij het terugsnoeien van de ranken komen er ongemerkt sapdruppels uit de afgesneden stengels op de kleding terecht. Na het opdrogen zie je dat nog niet, maar na het wassen komen de vlekken - en volgens mij na elke wasbeurt sterker - tevoorschijn...

Bouw

Dit familielid van de Brandnetel (Hennepfamilie) is tweehuizig: mannen en vrouwen groeien aan aparte planten. De mannetjes zien er nog wel als bloemen uit maar de vrouwtjes zijn een soort groene penseeltjes, die later schubbige bolletjes worden: hobbellen. De bladeren zijn handnervig, zoals bij de Esdoorn maar de bladranden zijn veel sterker gezaagd.

De ranken willen maar een kant op: naar boven. Probeer het maar eens: ze zijn ruw. Als je er met je hand naar boven toe langs glijdt gaat dat

heel gemakkelijk. Maar naar beneden lukt dat niet! Door die truuk zakt een klimmende stengel niet naar beneden. De ruwe uitsteekseltjes laten dat niet toe. De stengels kunnen wel 6 meter lang worden en winden zich overall omheen.

Naam

De wetenschappelijke geslachtsnaam, *Humulus*, is waarschijnlijk uit het Duits of Germaans ontstaan en wel uit humel of humela. Ook denkt men wel dat de naam afkomstig is van humus, bodem, of humure: vochtig zijn, vanwege het groeien op vochtige plaatsen. Een andere mogelijkheid is dat de middeleeuwse naam van *humulus* ontstaan zou kunnen zijn uit de Slavische naam van Hop: *chmeli*. (De Tsjechen hebben een al heel oude biertraditie: onze naam pils komt van bier uit Pilsen (Plzên)!)

De naam Hop, in het Duits Hopfen, zal wel afkomstig zijn van het Oudduitse woord **hopfo**. Hildegard von Bingen (ca. 1150) gebruikt ook de naam hoppho. Bij latere middeleeuwse Duitse schrijvers zoals Albertus Magnus (ca. 1250) heet de plant Hoppen. De naam Hoppe (niet die van het Nederlandse borreltje!) schijnt van Germaanse oorsprong te zijn. Het zou van het Duitse heben: opheffen, stammen omdat de plant zich omhoog werkt. De naam Hupa (bij Heukels) zal wel een verlatijnste naam zijn, want in het Middelnederlands treffen we **huppe** aan als naam voor de Hop.

De soortnaam *lupulus* (een verkleinwoord) komt van *lupus*, wolf, omdat de plant zich om wilgen, elzen en hakhout slingert en die lijkt te wurgen, zoals als een wolf zijn prooi. Plinius noemt de plant *Lupus salictarius*: Wilgenwolf (als hij daarmee ten minste al onze hop bedoelde! Maar hij groeit wel vaak bij wilgen. Die houden ook van vochtige voeten.).

Inhoudsstoffen

De plant bevat hars met lupulon en humulon, etherische olie, tanninen, plantaardige oestrogenen, bitterstoffen, organische zuren (Valeriaanzuur en Mierenzuur) en Lupuline (een krachtig kalmerend middel).

Bier

Hoewel Hop een Europese plant is van de gematigde zone (van oorsprong Oost-Europees), is hij - althans volgens een Engels gezegde - in dat land niet inheems, want hij werd pas onder Hendrik VIII uit Nederland of Vlaanderen ingevoerd. Dat gezegde luidt: *“Hops and turkeys, mackerel and beer, Came to England all in one year.”* En met een variant: *“Hops, reformation, bays and beer, Came to England all in one year.”*

Al heel vroeg moeten de hobbellen bij het bereiden van bier gebruikt zijn. Ze geven het bier een bittere smaak maar maken het ook houdbaarder, want ze verhinderen de ontwikkeling van melkzuurbacteriën. Het is wel opvallend dat een drank die voor de toenmalige bevolking al zo belangrijk was, niet was opgenomen in de zog. ‘Capitulare de villis’ van 795 en andere geschriften uit die tijd. Want in een aan de abdij van Sint Denis gerichte schenkingsbrief van Pepijn de Korte anno 786, wordt nota bene al gesproken over een *hopkwekerij* (humlonaria) en in een oorkonde uit de negende eeuw van het klooster Freisinger bij Meichelbech is ook al van een hopkwekerij sprake.

De vele kloosters met hun brouwende monniken speelden een belangrijke rol bij het vervangen van andere bitter smakende stoffen zoals eikenschors en de Gagel (*Myrica gale*) door Hop. Bij Hildegard von Bingen (ca. 1150) vinden we de eerste schriftelijke mededeling dat deze plant bij de bierproductie gebruikt werd.

De bittere aromatische stof in de hobbellen wordt gevormd door kliertjes die zich alleen in de vrouwelijke bloemen bevinden, onderaan de schutblaadjes. Daarom worden ook alleen maar vrouwelijke planten gekweekt.

Tegenwoordig is thuisbrouwen in zwang gekomen, al is dat is niet echt eenvoudig. Om een sterke smaak te krijgen worden *verse* hobbellen gebruikt. Normaal worden de *gedroogde* bellen gebruikt, die een wat lichter bier geven.

In Engeland bestonden er aanvankelijk veel vooroordelen tegen het gebruik van Hop in het bier. Het werd zelfs een tijdlang door het parlement verboden, omdat het een *"kwaadaardig onkruid"* zou zijn dat *"de smaak van het bier bedierf en het volk in gevaar bracht"*. Koning George III van Engeland zou op een kussen van Hobbellen geslapen hebben om hem te genezen van zijn porphyria, veroorzaakt door een te geringe productie van hemoglobine. De symptomen zijn overgevoeligheid voor licht, pijn in de onderbuik, zeer donkerrood gekleurde urine en verlammingen van armen en benen, gevolgd door epileptische aanvallen die zelfs tot de dood kunnen leiden...

Geneeskraft

In de geneeskunde gebruikte men de hobbellen en het zaad als urineafdrijvend middel, ter versterking van de maag, bij menstruatieklasten en meer. Bij nerveuze slapeloosheid werd vroeger een hoofdkussen gevuld met hobbellen voorgeschreven. In de Nederlandse Farmacopee worden Hopklieren - Glandulae Lupuli - genoemd, wat er op wijst dat de hop nog steeds als geneeskruid te boek staat. De stof lupuline, die door de kliertjes afgescheiden wordt, werd enige tijd geleden zelfs intensief onderzocht.

Gerhard Leibold meldt het gebruik tegen nervositeit, slapeloosheid, zweetvoeten en overmatige zweetproductie op andere plaatsen van het lichaam (vooral met nerveuze achtergrond), angstaanvallen en depressie. Ook bij allerlei organische storingen die samenhangen met nerveuze oorzaken, zoals hoge bloeddruk, hartkloppingen, te sterke maagzuurproductie, maagzweren en -slijmvliesontstekingen werd Hop toegepast. Zelfs zou Hop de seksuele drang verminderen. Hij beveelt een kant-en-klaar mengsel met Valeriaan en andere rustgevendende kruiden aan. Ook een infuus (thee) van de gedroogde bellenblaadjes (1 theelepel per kopje, 3 kopjes per dag) zou huiselijke rust bewerken...

Groente

In het voorjaar gebruikte men de hopscheuten (de uitlopende stengels), als een soort asperge. De Romeinen aten ze al. In 1563 schrijft ene P. A. Matthiolus : “Im Frueling lassen die Leckmuelen (lekkerbekken) die jungen Hopfenspargen zum Salat bereyten.” Minder bekend is dat vroeger deze jonge spruiten zelfs werden gekweekt. Sla je oude huishoudboeken of recepten uit de achttiende en de negentiende eeuw op, dan vind je daarin veel recepten om ze te bereiden.

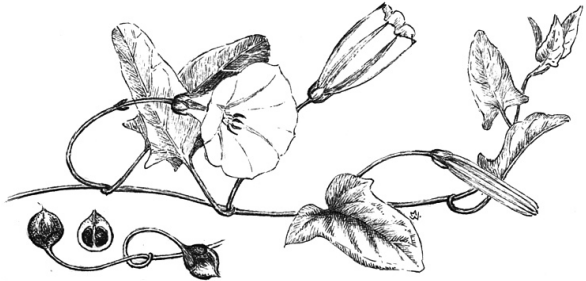
In Vlaanderen bestonden rond 1970 nog enkele kwekerijen die hopspruiten -Hopkeesten genaamd - voor de consumptie kweekten.

Of die nog steeds bestaan weet ik niet.

We hebben ze zelf uit de tuin geprobeerd en ze smaken prima! Echt een aanrader - als je er aan kunt komen...

WINDE, CONVULVULUS SPEC.

Piespotjes noemde mijn moeder de grote witte bloemen die in het riet, de heggen of het hoge gras bloeiden (*Haagwinde*) en ook de kleine roze langs de kant van de weg.

Als kind stond je er niet bij stil dat het een volksnaam was. Zo heette die plant gewoon...

Ook had je er geen idee van dat je het als volwassene maar een lastige plant zou vinden... Zo lastig, dat ze hem in het Waterland ooit “kankerbloem” zijn gaan noemen!

De familienaam *Convolvulaceae* is afgeleid van het Latijnse *convolvere*: zich ergens omheen winden. Nou, de hele familie doet eigenlijk niet anders dan zich om andere planten en voorwerpen heen draaien. Heel veel volksnamen verwijzen dan ook naar het windende of klimmende karakter van deze plantengroep.

De soortnaam van *Akkerwinde* is *arvensis*: “op akkers groeiend”. Een familielid is de *Haagwinde* (*Calystegia sepium*), maar die is wel, zoals je aan de eerste naam ziet, van een ander geslacht.

Volksnamen

Volksnamen zijn er te over. Hier een verzameling: *Aardwinde* (omdat ze vaak op de grond ligt), *Kleine winde* (bij Dodonaeus), *Klimmer*, *Majewinde*, *Rondranke*, *Slingerroos* (‘roos’ hier in de betekenis van ‘bloem’), *Veldwinde*, *Wind*, *Windom*, *Windsel*, *Wing*, *Wijlde klimmer* en *Wijnsel*.

De naam *Klokjeswinde* wijst op de klokvormige bloemen, net als de al heel oude naam *Klokskens*. Hier in de Achterhoek en ook wel elders is *Pispotje*, dat overduidelijk op de bloemvorm duidt, een toch wel humoristische aanduiding. Hetzelfde kan gezegd worden van *Paraplutje* (uit de Duinstreek), maar dan moet je de bloem wel op zijn kop houden. In beide gevallen is de afmeting wel iets te bescheiden voor de veronderstelde taak...

De Nederlandse naam moet afkomstig zijn van het Oudnederlandse woord *bewinden*: omwinden of inwikkelen.

Ergens lijkt er een verbinding te zijn tussen winden en binden. In het artikel *De Nederlandsche volksnamen van Convolvulus*, (Dr. H. Uittien in "Eigen volk" 1934) staat: "Ik denk hierbij aan de Achterhoekse namen *Beerbente*, *Beerbinde*, *Wierwinde*, de in Zeeland algemene vorm *Bewinde*, het Zuid-Limburgse *Berwin* en het *Engelse Bearbind* met al zijn varianten. Behalve *Wierwinde* wil ik al deze vormen in verband brengen en als resten beschouwen van een eenmaal groot areaal van het woord *Beerbinde*, dat gerstbinder zal moeten betekenen. Hieraan kunnen we nog toevoegen, dat in Engeland ook nog voorkomen de namen *Bindweed* en *Cornbind*."

De plant werd mogelijk heel vroeger gebruikt om gerst (voor het bier) bij elkaar te binden of deed dat (vind ik waarschijnlijk) spontaan....

Dat het een lastig onkruid is, kunnen we opmaken uit de naam *Kankerbloem* (in het Waterland). Kanker geeft hier aan dat het een toch wel grote plaag voor de plaatselijke landbouwers was. De plant vermeerdert zich behalve door zaad ook op vegetatief met lange wortelstokken en was destijds niet te bestrijden. Ook in andere landen was *Akkerwinde* niet geliefd. Dat blijkt wel uit de Franse, Duitse en Engelse volksnamen, die er ook niet om liegen: *Boyaux du diable*, *Teufelsdarm* en *Devil's guts*, wat allemaal wil zeggen: Duivelsdarmen. Een andere Engelse naam, die daar ook op wijst, is *Devil's Garter* of wel Duivelskouseband.

De naam *Wrangle*, die we bij Dodonaeus tegenkomen, lijkt te zijn afgeleid van het Oudnederlandse woord *Wranc*: wringen, of van wrangen in de betekenis van worstelen. Het Duits kent het werkwoord *wrangeln* dat

wringen of worstelen beduidt. Weet iemand of de naam van het Doetinchemse gebied daar ook mee te maken heeft?

In Humsterland spreekt men van *Blindebloem*, wat zou duiden op het bijgeloof, dat als je met die bloem in je hand zou vallen, je blind zou worden. Bangmakerij om de kinderen er van te weerhouden op de akkers te lopen en zo het gewas te vernielen. De kinderen werd overigens ook wel verteld dat zij de bloemen niet mochten plukken, omdat zij anders in hun bed zouden gaan plassen...

Ik denk eerder dat die eerste 'l' er als een soort verspreking (door ongewilde assimilatie) ingekomen is... Daarover bestaan veel woordgrapjes zoals: zeg eens snel "Bij vaders hutje staan... enz."

Medicinaal gebruik

Dioscorides was de eerste die aanraadde de bladeren als laxermiddel te gebruiken.

In de 12^e eeuw meldt Hildegard von Bingen dat hardlijvige patiënten gebaat zijn bij de purgerende werking van Winde.

Het sap uit de bladeren werd ook later voor dit doel aangewend, zoals we bij Matthiolus in zijn *Neu Kreuterbuch* van 1563 vermeld vinden. Later werd dit middel verdrongen door het sap van de *Jalappe* (*Ipomoea purga*), een Mexicaanse plant, eveneens uit de Windefamilie. In de homeopathie gebruikt men daartoe een essence bereid uit de verse Akkerwinde.

P. Nylandt (1682) gaf de lijders aan graveel (blaas- of niergruis) de raad, een bad te nemen in water met bladeren van de plant. Van de bladeren trok men een soort thee die geschikt was om het bloed te zuiveren.

Nu weten we dat glycoretinen, sterk laxerende harsdeeltjes die in bijna alle Windesoorten te vinden zijn, de veilige, maar wel drastische werking veroorzaken.

Bovendien werden zowel Akker- als Haagwinde in de Middeleeuwen bij het genezen van hardnekkige ontstekingen, infecties, zweren en brandwonden ingezet. Ze werden ook als insecticiden gebruikt!

Hildegard von Bingen ging er zelfs schimmelnagels mee te lijf en deed er dan wat kwik bij. Maar zij was de enige, want de rest had de giftige werking van kwik al aardig door en vermeed het gebruik van kwik in de regel.

Op de website Käsekessel.de vond ik een aantal hedendaagse toepassingen: De Windes zouden koortsverlagend werken, bij menstruatieklasten (sterk bloeden) helpen en zowel gal-, zweet- als plasmiddel zijn. Sap van de bloemen helpt snel bij ontstekingen van de voeten. Proteoglycanen in de planten lijken de groei van tumoren af te remmen, wat men momenteel in Bad Aiblingen bestudeert.

Ik vond op de site ook een recept voor Windethee:

Bij verstoppingklachten 1 theelepel gedroogd blad (probeer naar behoefte of die afgestreken moet zijn, maar begin met een kleine hoeveelheid!) 10 minuten in kokend water laten trekken en daarvan 's morgens en 's avonds 1 kopje drinken.

Bijgeloof

Over de winde (Ipomoea in dit geval) was een aardig verhaal in omloop: De schone fee Fiorina gaf eens een groot feest, waarop zij allerlei feeën en andere verwante geesten had uitgenodigd. Toen alle gasten op hun plaats zaten, bemerkte zij dat er geen wijnglazen op tafel stonden. Ze zei tegen de genodigden: 'Wie mij binnen het kwartier de beste drinkbekers levert, krijgt van mij de krans die ik op mijn hoofd draag en een kus.' De aanwezigen gingen op stap. Na enige minuten waren zij terug en overhandigden Fiorina de door hen gekozen drinkglazen. De geest van de wateren gaf mosselschelpen, die van de zee gaf nautilusschelpen, de gnomen brachten bekertjes van goud met edelstenen en de bloemnimfen geurige bloemkelken. Toen kwam Amor, ook uitgenodigd, met prachtige, in alle kleuren van de regenboog glinsterende stukken avondrood. Hij vormde daarvan mooie en iriserende kelken. Toen hij de glazen op tafel had gezet, riepen alle aanwezigen dat Amor had gewonnen. De gastvrouw gaf hem dan ook zijn verdiende loon. Later toen de gasten naar huis

gingen, hingen zij de glazen aan slingerplanten op. Dat zijn toen de bloemen van de Windesoorten geworden.

De bloemen van alle windesoorten gaan alleen open bij zonneschijn. En omdat de bloem bij regen dus gesloten blijft, redeneerde de landelijke bevolking: 'als de bloem gesloten is dan *krijgen* we regen en is de bloem open dan *komt* er zonneschijn.' Bijgelovig als men was werden door sommigen bij grote droogte de bloemstelen omgebogen om de bloemen gesloten te houden! Ze hoopten zo de regen aan te trekken!

Ten slotte: Vroeger dacht men in sommige Duitse streken dat de wortels van Winde tot in de hel groeiden! Als je de bloemen in een vaas zette zou je huis daarom door de bliksem getroffen worden...Proberen?

KLEIN HOEFBLAD, TUSSILAGO FARFARA

Als jongen al keek ik elk jaar uit naar de eerste bloemen van het Klein hoefblad. Ik fietste er speciaal voor naar de rand van de stad. Soms waren ze er al voor half februari!

Dan nam ik een stuk plant met knoppen, wortels en grond mee naar huis. Bladeren zag je er nooit aan. In een pot gingen ze prachtig bloeien. De stengels werden wel heel lang en slap in de wat donkere Amsterdamse huiskamer, maar dat mocht de pret niet drukken...

Eigenschappen

Deze tot 30 cm hoge, vaste plant behoort tot de Compositiefamilie. Hij bloeit erg vroeg, in maart/april, op sommige gunstige plekken bij mooi weer zelfs al voor half februari. Het is een *naaktbloeier*: de bladeren verschijnen pas na de bloei. Tijdens de bloei zijn de bladeren beperkt tot korte, groene of rode schubjes langs de viltige stengel, wat naast de veel smallere lintbloemblaadjes tevens een duidelijk verschil is met een Paardenbloem. Na de bloei verschijnen de hoefvormige getande bladeren. Ze zijn aan de onderkant viltig behaard en staan in een krans rond de steel.

Gemiddeld brengt een plant meer dan 130 zwevende zaden voort, waarvan een hoog percentage ontkiemt; in het voorjaar al na twee dagen!

De plant is een pioniersplant, die zich vooral op nieuwe gronden thuis voelt. Favoriet is leemachtige, net bewerkte bodem. Hij maakt een, tot

1,5 m lange, wortelstok met uitlopers, die grond goed vasthoudt.

Naam

Tussilago is samengesteld uit 'tussis' hoesten, en 'agere' verdrijven: hoestverdrijver dus. De soortnaam farfara is waarschijnlijk af te leiden van het Latijnse far: meel, en ferre: dragen, omdat de onderzijde van het jonge blad er als met meel bestoven uitziet. Het is wel vreemd dat geen enkele volksnaam hieraan herinnert! Een dergelijke eigenschap kan toch eigenlijk niet aan de aandacht ontsnapt zijn.

Een andere opvatting is dat farfara afkomstig is van een oude naam van de Zilverpopulier of Witte abeel (*Populus alba*): Farfarus. Zijn bladeren zijn ook wit van onderen en de bladvorm doet zelfs aan die van het Klein hoefblad denken. Dodonaeus: 'Den Witten Populier wort Griecx Leuce geheeten/ in Latijn *Populus alba*, dat is Witten Populier/ van sommige Farfarus, als blijkt uut Plautus in sijn Comedie Penulus.'

Volksnamen

De - dus eigenlijk foute - naam Hoefblad bestaat echter al veel te lang om hem nog te veranderen. Hoefblad sprak de bevolking waarschijnlijk ook veel meer aan vanwege de duidelijke hoefvorm van het blad. Rond 1150 is de naam Huoflatecha minor, een naam van Oudduitse oorsprong en samengesteld uit huof : hoef, en letihha uit het Middellatijnse lapatica, de algemene aanduiding voor planten met grote bladeren. In de 'Codex Bonnensis' van een eeuw eerder, staat de naam Rossehuf en in 1539 bij H. Bock Rosshuf, met als toelichting: 'Darum dass die linden Bletter mit ihren strämlein/ Ecken/ und Aderlein einem Rosshuf ähnlich sind.' Paardehoef dus! L. Fuchs gebruikt in 1543 in zijn 'Neu Kreuterbuch' de naam Peertsclauwe. Het zijn allemaal niet anders dan vertalingen van de oude Latijnse benaming *Ungula caballina*: Paardenhoef.

In ons land worden gebruikt: Paardenvoet, Hoeven, Hoefkruid, Klein hoefjesblaar, Hoevenbladeren en vaak Oefblad (in dialecten waar de h voor een klinker verdwijnt: o.a. in Henkuuzen = Enkhuizen. Men spreekt daar over de hengeltjes in den emel.)

Een oud Zeeuws gezegde luidt: “Hoeven doen de boeren bedroeven”. Klein hoefblad is een lastig onkruid door zijn taaie wortelstokken, die moeilijk uit te roeien zijn.

Geiteblad (Aalsmeer) werd gebruikt, omdat men vaststelde dat de plant wel door geiten, maar niet door ander vee, gegeten werd. In Friesland spreekt men van Poddeblèden, omdat padden graag onder de bladeren kruipen.

De gedroogde bladeren werden in tabaksurrogaten verwerkt en natuurlijk sprak men dan van Tabak en Tabaksbladen. In 1656 beveelt Joh. van Beverwijck in zijn ‘Schat der ongesontheit’ aan, de bladeren bij ‘oude hoest’ als tabak te roken. De bladeren zijn een bestanddeel van de zogenaamde astmasigaretten en het blad wordt nog steeds in veel hoestmiddeltjes verwerkt.

De naam Stinkblad die je in Groningen en op Walcheren tegenkomt, laat aan duidelijk niets te wensen over.

De namen Dok, Dokke, Dokkebladeren worden ook voor een aantal niet verwante plantensoorten zoals Groot hoefblad, Klein hoefblad, Klis (Arctium), Witte waterlelie (Nymphaea alba), Gele plomp (Nuphar zíteum), Watergentiaan (Nymphoides peltata), Waterzuring (Rumex hydrolapathum), en Veldzuring (Rumex acetosa) gebruikt. In Vlaanderen duiden ze hiermee grootbladige waterplanten aan.

Misschien moeten we bij die naam denken aan het vroegere gebruik van de bladeren als een soort zonnehoed. Bij Grimm vind je bij ‘Dock’ onder meer: ‘Geschmuckte Kopfbedeckung, Mutze, Haube für Männer und Frauen’ en het Franse woord voor baret of fluwelen hoed is ‘toque’. Een Duitse volksnaam van de Klis is Dockenkraut: een plant met zeer grote bladeren.

Aan de andere kant is het wel wat vreemd dat de benaming Dokke niet in het oosten van ons land voorkomt maar juist in het westen, op de Zeeuwse eilanden en in Zeeuws-Vlaanderen...

Medicinaal

De plant wordt als artsenijsplant geteeld vanwege zijn slijm-, looi- en bitterstoffen, tannine, dextrine en bacteriedodende stoffen.

We zeggen Hoefblad, maar eigenlijk zou de plant Hoestblad moeten heten, zoals de geslachtsnaam *Tussilago* aangeeft. Klein hoefblad is dan ook een van de oudst bekende hoestmiddelen. De Grieken noemden haar *bechion*, afkomstig van *besso*, *hoesten*. Hippokrates vermeldt de plant al als zodanig en Dioskurides beveelt aan de rook van de aangestoken bladeren te inhaleren als je last hebt van droge hoest!

Plinius leverde bij zijn beschrijving van de plant zelfs een recept: Je moest de wortel op houtskool van cypressenhout leggen en de rook hiervan door een trechter inademen.

Ingewikkelder was het recept van de Franse arts Marcellus Empericus uit de vijftiende eeuw. Volgens hem moest men de bladeren op een donderdag tijdens eb plukken, maar dan wel bij *afnemende maan*. Ze moesten in een nieuwe, ijzeren pot met gloeiende kolen gedaan worden. En ook hier: lekker inhaleren. En mocht je dan nog niet lekker hoesten: zo lukte dat altijd!

De bladeren werken - als omslag - koelend en ontstekingsremmend. Als expectorans werd *Tussilago* om te gorgelen bij bronchitis, heesheid, slijmophoping en astma gebruikt. Dat kan best wel geholpen hebben, want de plant heeft een hoog slijmgehalte en kan daardoor verlichtend werken voor huid en slijmvliezen. De hoestprikkel neemt af, omdat het plaatselijk de werking van prikkelende stoffen afzwakt.

Ook werd hij vroeger wel gebruikt tegen tbc en gold als goed middel tegen silicose. Uitwendig toegepast was hij werkzaam bij traag helende wonden en, in een crème, bij kapotte aderen.

De bladeren werden in omslagen bij gewrichts- en reumatische aandoeningen gedaan en als je kiespijn had, was het voldoende de viltachtige onderkant van het blad tegen de pijnlijke plek op de wang te houden.

De plant bevat pyrrolizidinealkaloïden, die de lever zouden kunnen beschadigen, maar er zijn geen aanwijzingen dat de plant erg schadelijk is. Wie zwanger is of borstvoeding geeft kan de plant maar beter laten staan.

Hildegard von Bingen schrijft, dat Klein hoefblad de symptomen van leverziekten, zoals pijn en spanning in het bovenste gedeelte van de buik en misselijkheid kan verminderen, maar men denkt, dat ze hierbij de vergissing beging hem met Groot hoefblad te verwisselen. Deze plant werd namelijk wel bij aandoeningen van de galwegen en maagpijn toegepast.

De viltige haren werden in Engeland ook als tondel gebruikt. De haartjes werden van de onderkant van het blad geschraapt, in een oplossing van salpeter gedrenkt, vervolgens gedroogd in de tondeldoos gedaan en gebruikt om vuur te maken. Behalve de haren van dit blad, gebruikte men ook wel verkoold linnen en gemalen vuurzwam.

KLEEFKRUID, GÁLÍUM APARINE

Als kleine jongen woonde ik midden in Amsterdam. Als opa me dan af en toe op zondag met tram en bus naar de duinen of het Gooi meenam om te wandelen kwam ik allerlei natuurwonderen tegen. Onder andere planten die aan je kleren bleven plakken...

De meeste kinderen, die in een groenere buurt dan ik opgroeien, kennen Kleefkruid al vroeg. Net als met klitten kun je er anderen leuk mee pesten en met de losse blaadjes kan je zelfs tekeningen op je shirtje maken! En eten kan je ze ook!

Maar de naam kennen kinderen meestal niet. Het is gewoon onkruid!

De medicinale eigenschappen zijn in het vergeetboek geraakt en in de tuin is het een lastig onkruid. Kleefkruid groeit overal, zowel in de zon als in de schaduw, maar het best op een voedselrijke vochtige bodem. Daar overgroeit het minder sterke planten totaal. Je vindt het vaak massaal tussen Brandnetels, Dovenetels en Fluitenkruid.

Naam

De wetenschappelijke soortnaam aparine komt van het Griekse woord apaireo: grijpen of beetpakken. Ook de Nederlandse naam wijst daarop.

Kleefkruid is een eenjarige plant uit de familie van de ster- of kransbladigen (Rubiaceae) en uit het geslacht Galium, evenals Lievevrouwen-bedstro en Walstro.

De smalle, lancetvormige blaadjes staan in kransen van zes tot acht rond de stengels. Het bloeit van mei tot oktober met minieme, witte bloempjes van maar 2 mm in doorsnee. Hieruit ontstaan in tweetallen kleine, bolle vruchtjes vol haakjes. Ze zijn eerst groen tot paarsachtig en 6 - 8 mm groot. Later worden ze bruin. Ze hebben meer haakjes dan de stengel of de bladeren. Daardoor blijven ze prima hangen in de vacht van allerlei dieren, die ze over grote afstanden verspreiden. Ook kinderen, die Kleefkruid voor de lol op hun vriendjes plakken helpen zo daarbij.

Gevreesd onkruid

Kleefkruid was (en is) één van de meest gevreesde eenjarige akkeronkruiden. Het kon grote verliezen aan opbrengst en kwaliteit van de oogst veroorzaken. Het overwoekert alle gekweekte gewassen, belemmert zo de verdamping en assimilatie en maakt ze daardoor gevoelig voor ziekten en plagen. Bij Tarwe zijn er opbrengstverliezen tot wel 36 % geconstateerd.

Kleefkruidpakketten kunnen combines compleet stil leggen. De bundels wikkelen zich rond de draaiende delen, blokkeren de machine en moeten vervolgens *handmatig* verwijderd worden. Daarnaast moet de oogst extra geschoond en gedroogd worden, want ook hier verhoogt de groene massa de vochtigheidsgraad.

De zaden zijn een vervelende verontreiniging van graangewassen. De oogst mag dan alleen nog maar als diervoer op de markt komen en niet meer voor menselijke consumptie verkocht worden.

In de intensieve landbouw gelden erg strenge regels voor de bestrijding van Kleefkruid: in gevoelige teelten moet het al bestreden worden als er één plant op tien vierkante meter voorkomt. Doe je dat niet, dan zou het Kleefkruid zich in de volgende jaren ongebreideld - met 300-400 zaden per plant! - vermeerderen.

Volksnamen

De meeste volksnamen hebben te maken met kleven of klitten. De volgende selectie spreekt voor zichzelf: Jan-kleef-an, Jan-plak-an, Katteklaunen, Klef-Klef, Kleine klit, Kletteklauw, Kliskruid, Klitkruid en Klevers. De Groningse volksnaam Duvelsnaaigoarn zal ontstaan zijn, omdat het met zijn lange stengels een lastig onkruid is en de duivel “het dus wel als naigaren gebruikt zal hebben”. In het naburige Duitse Ostfriesland heet het Düwelsdroat. De officiële naam in het Duits is Klettenlabkraut, in het Engels: Cleavers en in het Frans: Gratteron.

Met zijn lange, vierkante stengel, bezet met naar beneden gerichte haakjes, klimt Kleefkruid tegen alle andere planten op, wat het ook wel de naam Wilde klimmer bezorgde.

Ganzegras zal wel een vertaling van de Engelse volksnaam Goosegrass zijn. In Engeland mengden pluimveehouders gekookt Kleefkruid door het voer van de Ganzen en Kalkoenen. In Nederland was dit gebruik onbekend.

Geschiedenis

Het oudste, schriftelijk vastgelegde gebruik van Kleefkruid is niet medicinaal. Dodonaeus vermeldt: “de herders pleghen dit cruydt in het melck te steken, soo blijven alle hayren die daer in zijn, aen de rouwigheyt van dit cruydt hangen.” Het laatste vinden we ook al bij Dioscorides (eerste eeuw na Chr.) vermeld. Linnaeus vertelt dat dit in zijn tijd in Zweden nog steeds gebruikelijk was. Zelfs bij het begin van de 20ste eeuw was dat volgens sommige bronnen nog het geval.

Dodonaeus schrijft verder nog: “Men noemtet oock in 't Griex Philanthropos, al oftmen seyde Menschenvriendt - om dattet aen de cleederen soo vast houdt ende cleeft.”

Medicinaal

In de volksgeneeskunst werd het kruid hoofdzakelijk gebruikt om bloedingen te stelpen. Plinius vermeldt al dat men de blaadjes op wonden legde. Een dergelijk gebruik kon zich eeuwenlang handhaven.

Door zijn inhoudstoffen als glycosiden (waaronder cumarine, de stof die je ruikt bij Lieve-vrouwen-bedstro!), fenolzuur en flavonoïden (met name tannines), is Kleefkruid medicinaal beslist bruikbaar.

David Hoffmann beveelt Kleefkruid aan als alteratief (zonder n in het midden!). Deze term wordt tegenwoordig gebruikt voor kruiden, die vroeger meestal 'bloedzuiverend' genoemd werden. Alteratieven zijn stoffen die het gezond functioneren van een orgaansysteem ondersteunen. Ze sturen de stofwisseling zodanig aan dat de verschillende functies van organen worden gestimuleerd, van voeding tot afvalverwijdering.

Daarnaast kan het veilig worden toegepast als ondersteunende behandeling van een breed scala aan aandoeningen, waarbij het lymfestelsel is betrokken. Denk hierbij aan gezwollen, ontstoken klieren, keelamandelontsteking en problemen met neuspoliepen.

Kleefkruid is vanwege van zijn verzachtende werking ook bruikbaar bij een aantal huidproblemen, vooral bij droge huid.

Het wordt ook toegepast bij blaasontstekingen en andere problemen met de urinewegen, vooral de pijnlijke. Het kruid wordt dan vaak gecombineerd met kruiden die verzachtend op slijmvliezen inwerken.

Door de aanwezigheid van cumarines mag Kleefkruid niet samen met bloedverdunners worden gebruikt. Ook als je met diuretica (plaspillen) wordt behandeld kun je Kleefkruid beter laten staan.

Verse jonge blaadjes kun je door salades doen en de geroosterde zaden kunnen als koffiesurrogaat gebruikt worden.

Oogst

Als je Kleefkruid wilt oogsten kan je dat (net zoals Brandnetel en Zevenblad) het beste in het wild doen, natuurlijk op een plek zonder uitlaatgassen, hondenuitwerpselen of andere verontreinigingen...

De beste tijd is vlak voor, of bij het begin van de bloei, wat neerkomt op half mei tot eind juli. Je kunt dan het deel van de oogst dat je niet vers gebruikt, op een droge, warme en donkere plaats drogen.

In augustus kan je eventueel nog wel oogsten voor onmiddellijk gebruik, maar beter niet meer om het te drogen of te bewaren. Voor medicinaal gebruik is het verse kruid sowieso verre te verkiezen boven het gedroogde.

VOGELWIKKE EN RINGELWIKKE, VICIA SPEC.

Blauw is mijn lievelingskleur. Blauwe druifjes vond ik als kind de mooiste bloemen die je voor je verjaardag kon krijgen. Iemand die heerlijk kon koken deed dat -volgens mijn moeder - met lichtblauwe hand. Waarom? Joost mag het weten. Maar als die hand blauw was moest het wel lekker zijn...

Vogelwikke heb ik ook altijd een prachtige plant gevonden. Dat mooie planten ook onkruid kunnen zijn heb ik pas veel later ervaren. Toen ik zelf een tuin had en de plant op plaatsen waar ik hem niet wilde absoluut niet weg te krijgen was!

De **vogelwikke** (*Vicia cracca*) is een plant uit de vlinderbloemenfamilie (Leguminosae). Fries: Fûgelwikje, Engels: Tufted Vetch, Frans: Vesce cracca, Duits: Vogelwicke.

Deze overblijvende plant heeft zachtbehaarde slappe stengels. Ze vinden door middel van ranken steun bij andere planten. De hoogte (of lengte) is maximaal wel twee meter. De vogelwikke groeit op bouwland, grasland, langs wegen, dijken, in heggen en in kreupelhout. De plant bloeit met veelbloemige trossen tot wel dertig bloempjes.

De bloemen zijn paarsachtig violet en ongeveer 1cm lang. Elke bloem zit op een kort steeltje, is okselstandig en hangt. Ze hebben onregelmatige kelktanden, waarvan de bovenste bijzonder klein is.

De plant bloeit van juni tot augustus.

Het geveerde blad bestaat uit zes tot twintig paar deelblaadjes van 1-2,5 cm lang, langwerpig tot lijnvormig en lichtbehaard. De rank is vertakt en de steunblaadjes zijn gaafrandig.

De vrucht is een onbehaarde bruine peul van ca. 2,5 cm lang met twee tot zes zaadjes.

De ringelwikke (*Vicia hirsuta*) is een plant uit de zelfde familie, die in Nederland en België vrij algemeen voorkomt.

Duits: Rauhhaarige Wicke, Frans: Vesce hérissée, Engels: Hairy Tare, Hairy or Tiny Vetch, Fries: Lyts wikje.

Deze hoofdzakelijk eenjarige plant wordt 15-60 cm hoog en het blad bestaat uit vier tot tien blaadjes. De ringelwikke bloeit van mei tot juli met 2-4 mm grote, blauwachtig witte bloemen, die alleen of met tot acht (soms tot tien) bij elkaar in kleine trossen zitten. De peul is behaard, 7-11 mm lang met maar twee zaden.

De ringelwikke komt voor op droge grond in akkerland (vroeger massaal!), bermen en duinen.

Deze plant is veel fijner van bouw dan Vogelwikke en de bloemen zie je bijna over het hoofd. Maar vroeger was haar aanwezigheid een ramp.

Ik denk dat er door de bijna gelijke bouw van de plant vaak naamsverwisselingen hebben plaats gevonden.

Bovendien is er nog de Vierzadige wikke (*Vicia tetrasperma*), die erg veel op Ringelwikke lijkt, maar altijd vier zaden heeft en die op klei groeit.

Naamgeving

De naam *Vicia* is afkomstig van het Latijnse *vincire*. Dat betekent binden of wikkelen. De meeste soorten van dit geslacht slingeren of winden zich

met ranken om andere planten heen. De Grieken noemden de Wikke, bikion, waaruit het Latijnse *Vicia* ontstaan is. De naam Wikke is een verbastering van *Vicia*. Al in de vroege middeleeuwen komen we de naam Vogelwicke tegen. De toevoeging vogel ontstond omdat men merkte dat vogels de zaden graag aten. Ook bij Albertus Magnus (ca. 1250) staat de plant onder de naam *Vicia avium*, vogelwikke, vermeld. Andere verbasteringen die uit *Vicia* zijn voortgekomen zijn vinden we in Zeeuws-Vlaanderen: (Wilde) vitsen of Vitzels. (Vergelijk de Engelse naam!) Maar op Walcheren en Zuid-Beveland spreekt men van Wilde wikke.

De wetenschappelijke soortnaam *cracca*, die Plinius voor een wikkesoort gebruikt moet afkomstig zijn van het Griekse krazein: krassen, omdat men dacht dat de zaden vooral door vogels die een krassend geluid maken zoals Kraaien, Roeken, Raven en Gaaien gegeten werden. Men denkt ook wel dat *cracca* samenhangt met het Griekse woord *krangè*, een Vlaamse gaai. Maar dan zou het niet slaan op het krassende geluid van *deze* vogel, maar meer in het algemeen op gelijkenis tussen de bouw van de bloem(tros) en die van een vogel.

Vroeger kwam de naam **Krok** veel voor: een verbastering van *cracca*. Het was een lastig onkruid op de akkers. Dat kunnen we opmaken uit het Oudnederlandse zinnetje "Dat men die Crocken, dats dat oncruyt uittrecken sal."

Verwisseling

Hier hebben we m.i. met een verwisseling te doen. Vogelwikke uittrekken valt niet mee! In de grond zit een gemakkelijk afbrekend stelsel van wortelstokjes, waardoor de plant steeds weer opkomt. Dat is bij ringelwikke anders. Dat is een eenjarige plant en als je die uittrekt is het afgelopen.

Dodonaeus drukt zich als volgt uit: "Krock is een miswas der voedende zaden oft hauwcruyden: een peste ende bederffenis. Het saedt wordt seer gheerne van de duiven ghegeten."

Het was vroeger tussen de rogge echt een heel lastig onkruid, omdat de zaden die tussen de roggekorrels terechtkwamen het meel een bittere smaak gaven. Door betere selectie van het zaaigoed en vooral de

moderne bestrijdingsmiddelen is dat euvel nu wel verholpen. Zelfs het afval van graan heette vroeger krok!

Volksnamen

In Groningen en Friesland wordt de plant Win(d)sel genoemd, vanwege het winden om de stengels van de andere planten, net als Ringelwikke (!) in Twente.

Vanwege de blauwviolette kleur van de bloemen ontstonden namen als Blauwe schaaperwtjes, Blauwe erwtjes en Blauwe krok. Plaatselijk (in het Groningse Westerkwartier) spreekt men van Blauwe zwijnetongetjes. Hier vond men kennelijk dat de bloem op een varkenstongetje leek. In de Duinstreek daarentegen zag men in de bouw van de bloem geen varkenstongetje maar een schoentje en op Texel had men het over Veugeltjes. Dat kan echter gewoon een verbastering van Vogelwikke zijn, waarbij 'wikke' gewoon weggelaten werd.

Medicinaal

Over het geneeskundig gebruik heb ik alleen een aanhaling uit het Herbarius oft Cruydt-Boeck van Dodonaeus (Rembert Dodoens) gevonden: "Meel van dit saedt met wijn vermenght wordt nutteliijk plaestersghewijs op de beten ende andere quade dieren ghedaen, ende is oock goedt teghen canckerachtighe, pestighe zeeren, sweeren ende gheswillen."

